

Nuorten osallisuuden kokemusten jäljillä

MARI KIRJAVAINEN

PRO GRADU-TUTKIELMA

SOSIAALITYÖ

2018

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Työn nimi: Nuorten osallisuuden kokemusten jäljillä
Tekijä: Mari Kirjavainen
Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö
Työn laji: Pro gradu -työ X Sivulaudaturtyö__ Licensiaatintyö__
Sivumäärä: 63
Vuosi: 2017

Tiivistelmä:

Tutkimuksen keskiössä olivat sosiaalisessa kuntoutuksessa olevien nuorten aikuisten osallisuuden kokemukset ja niiden tarkastelu narratiivista analyysiä hyödyntämällä. Tutkimusta rajaavina teoreettisina käsitteinä toimivat syrjäytyminen ja osallisuus. Tutkimuskysymykset olivat, miten nuoret aikuiset kertovat osallisuuden kokemuksistaan ja millaisia merkityksiä he antavat osallisuuden eri ulottuvuuksille. Tutkimuksessa osallisuus ymmärrettiin kolmesta eri ulottuvuudesta eli taloudellisesta, toiminnallisesta ja yhteisöllisestä osallisuudesta koostuvaksi.

Tutkimusaineisto piti sisällään viisi laajempaan haastatteluaineistoon kuulunutta 20–26-vuotiaan nuoren haastattelua, jotka oli kerätty Lapissa nuorten osallisuutta ja sosiaalista kuntoutusta koskevassa tutkimushankkeessa. Tutkimusmenetelmäksi valikoitui narratiivinen tutkimus ja aineiston analyysissä sovellettiin Gabriela Spector-Merselin narratiivisten tekstien tulkintamallia, jolloin oli mahdollista tarkastella, mitä nuorten tarinoissa oli korostettu, mitä häivytetty tai mitä jätetty pois.

Nuorten kertomuksista erottuivat sekä osallisuutta heikentäviä että vahvistavia kokemuksia, joista ensiksi mainittuja olivat terveydelliset haasteet, vaikeat elämäkokemukset ja mielekkään tekemisen puute sekä taloudellinen epävarmuus. Vahvistavina kokemuksina esiin nousivat yhteisöllisyys, avunsaanti ja kannattelevat ihmissuhteet sekä toimiva arki ja myönteiset tulevaisuudennäkymät.

Avainsanat: narratiivisuus, nuoret, nuoret aikuiset, osallisuus, syrjäytyminen

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_X_
Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_X_
(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1. Johdanto.....	1
2. Syrjäytyminen ja osallisuus käsitteellisinä lähtökohtina	3
2.1 Syrjäytyminen.....	3
2.2 Työn merkitys ja aktiivinen sosiaalipolitiikka	8
2.3 Nuoret ja syrjäytyminen	12
2.4 Osallisuus.....	16
3. Tutkimuksen toteutus.....	23
3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	23
3.2 Tutkimusaineisto	24
3.3 Tutkimusmenetelmänä narratiivinen tutkimus.....	26
3.4 Tutkimuseettiset kysymykset	30
3.5 Aineiston analyysi.....	34
4. Osallisuuden rakentuminen nuorten kertomuksissa.....	40
4.1 Osallisuutta heikentävät kokemukset.....	40
4.1.1 Terveydelliset haasteet.....	40
4.1.2 Vaikeat elämäkokemukset ja mielekkään tekemisen puute.....	43
4.1.3 Taloudellinen epävarmuus	47
4.2 Osallisuutta vahvistavat kokemukset.....	48
4.2.1 Yhteisöllisyys, avunsaanti ja kannattelevat ihmissuhteet.....	48
4.2.2 Toimiva arki	51
4.2.3 Myönteiset tulevaisuudennäkymät.....	54
5. Pohdinta	56
Lähteet	60

Kuvioluettelo

Kuvio 1 Terveydelliset haasteet	38
Kuvio 2 Yhteisöllisyys.....	39

1. Johdanto

Tulen pro gradu-tutkielmassani tarkastelemaan sosiaalisessa kuntoutuksessa kuten työpajatoiminnassa, kuntouttavassa työtoiminnassa tai työhönvalmennuksessa olevien nuorten aikuisten kokemuksia osallisuudesta. Sosiaalinen kuntoutus on lääketieteellisen tai ammatillisen kuntoutuksen rinnalla oma kuntoutuksen osa-alue, joka on mielletty konkreettisemmin syrjäytymistä ehkäiseväksi työksi. Se on sosiaalityön ja -ohjauksen keinoin toteutettua tehostettua tukea, jonka tarkoituksena on vahvistaa sosiaalista toimintakykyä, torjua syrjäytymistä ja edistää osallisuutta. Sen avulla edistetään asiakkaiden valmiuksia työelämään tai tuetaan asiakkaiden elämänhallintaa silloin, jos työllistyminen avoimille työmarkkinoille ei vaikuta mahdolliselta. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 6.)

Tutkielmani aineistona toimivat viisi laajemmasta haastatteluaineistosta peräisin olevaa haastattelua. Haastatteluaineisto oli kerätty Lapissa nuorten osallisuutta ja sosiaalista kuntoutusta tarkastelevaa tutkimushanketta varten. Osallistujat olivat iältään 19–26-vuotiaita. Tutkimuskysymykseni ovat, miten nuoret aikuiset kertovat osallisuuden kokemuksistaan ja millaisia merkityksiä he antavat osallisuuden eri ulottuvuuksille. Hyödynnän tutkielmassani narratiivista tutkimusta ja Gabriela Spector-Merselin (2011, 172–185) narratiivisten tekstien tulkintamallia.

Tutkimustani rajaavat teoreettiset käsitteet ovat siis osallisuus ja syrjäytyminen. Suomessa Tero Järvinen ja Markku Jahnuainen (2001, 129–130) toivat esiin jo 2000-luvun alkupuolella, kuinka syrjäytymispuhetta oli tuotettu runsaasti edellisen parinkymmenen vuoden aikana eri areenoilla. Kyösti Raunio (2006, 9) on puolestaan esittänyt, että syrjäytymisen estäminen ja poistaminen on nostettu yhteiskuntapolitiikan kattavaksi johtotähdeksi, ja että syrjäytyminen kytkeytyy myös ammatillisen sosiaalityön tehtävään yhteiskunnassa.

Aiheen tutkiminen nuorten perspektiivistä on mielestäni tarpeellista siitä syystä, että nuorten oma näkökulma ja kokemukset muun muassa kohtaamisista palvelujärjestelmässä ovat jääneet vähemmälle huomiolle (Aaltonen ym. 2015, 9–11). Tutkimusaihe on mielestäni tärkeä senkin takia, että Suomessa nuori aikuisuus elämänvaiheena on jäänyt sosiaali- ja nuorisotyön käytännöissä sekä tutkimuksessa

marginaaliseen asemaan, sillä sosiaalityö on keskittynyt lastensuojelun näkökulmasta lapsuuteen, kunnallinen nuorisotyö murrosiän molemmilla puolilla oleviin nuoriin siinä missä aikuissosiaalityössä nuoret kohdataan aikuisina (Juvonen 2013, 328–329).

Tutkimusten mukaan syrjäytymisvaarassa olevat nuoret ovat vaikeasti tavoitettavia, sillä he eivät välttämättä vastaa kyselyihin tai ilmoittaudu haastatteluihin. Tämän lisäksi palvelut eivät välttämättä kohtaa niitä nuoria, joilla on alentunut toimintakyky ja jotka eivät ole kykeneviä töihin tai opiskeluun. Nuorten kokemustietoa tarkasteltaessa tulisikin kysyä, mistä nuorista milloinkin puhutaan, keiden nuorten ääni pääsee esiin ja keiden kokemukset jäävät kuulematta. Nuorten syrjäytymisestä on kyllä käyty paljon keskustelua julkisuudessa, mutta puhe syrjäytyneistä nuorista on ollut osin leimaavaa. Nuoret ovat joutuneet kontrolloivien toimenpiteiden ja jopa moraalisen paniikin kohteeksi. Huono-osaisuuden näkyväksi tekeminen on tärkeää, mutta tutkijoiden tulisi myös ottaa huomioon miten riskitekijät otetaan vakavasti ilman yksilöiden leimaamista. Nuoret ovat aina herättäneet aikuisväestössä huolta, mutta huolen kohde näyttää muuttuneen järjestyshäiriöitä aiheuttavasta ”ongelmanuorten” joukosta kasvavaan ”ongelmaisten nuorten” ryhmään, minkä pelätään rasittavan yhteiskunnan palveluja ja kansantaloutta. (Aaltonen ym. 2015, 9–11, 41–42, 67, 129.)

Seuraavassa luvussa käyn tarkemmin läpi tutkimustani määrittävät teoreettiset käsitteet, eli syrjäytymisen ja osallisuuden käsitteet. Tarkastelen myös nuorten syrjäytymiseen ja osallisuuteen liittyvää aikaisempaa tutkimusta. Kolmannessa luvussa käsittelen tutkimuksen toteutusta, esittelen tutkimustehtävän sekä tutkimusmenetelmän ja käyn läpi tutkimuseettisiä kysymyksiä. Neljäs luku pitää sisällään itse aineiston analyysin ja viidennessä eli viimeisessä luvussa kokoan yhteen tutkielman keskeiset tulokset sekä puntaroin jatkotutkimuksen aiheita.

2. Syrjäytyminen ja osallisuus käsitteellisinä lähtökohtina

2.1 Syrjäytyminen

Syrjäytyminen on puhututtanut Suomessa paljon viime vuosina (Määttä & Keskitalo 2014, 197), ja syrjäytymisen teema on ollut esillä tiedotusvälineissä niin poliitikkojen, hyvinvointivaltion ammattilaisten kuin kansalaistenkin puheissa (Juhila 2006, 50–51). Kansainvälinen syrjäytymistä koskeva keskustelu on ollut keskeinen osa hyvinvointivaltiollista diskurssia 1960-luvulta alkaen, mutta Suomeen käsite saapui eurooppalaisella mittapuulla jälkijunassa 1970-luvulla Ruotsista (utslagning)(Järvinen & Jahnukainen 2001, 129–130; Saari 2015, 238–239). Yhteiskuntapoliittinen keskustelu syrjäytymisestä aktivoitui Suomessa kuitenkin vasta 1980-luvulla, ja tätä vaihetta voidaan pitää syrjäytymiskeskustelun ensimmäisenä aaltona (Järvinen & Jahnukainen, 2001, 129–130; Juhila 2006, 50–51). 1980-luvulla käsite otettiin myös tieteelliseen käyttöön, minkä lisäksi se vakiintui median ja kansalaisten käyttöön (Juhila 2006, 50–51; Järvinen & Jahnukainen 2001, 129–130).

1980-luvun puolivälissä syrjäytymisestä oli tullut eräänlainen muotikäsite, joka oli korvannut muita ilmaisuja kuten köyhyys, huono-osaisuus tai marginalisoituminen (Perttula 2015, 11). Syrjäytymisen termiä kuitenkin käytettiin ennemmin yhteiskuntapoliittisena iskusanana kuin yhteiskuntatieteellisenä käsitteenä, johtuen sen laajasta soveltamisalueesta ja syrjäytymisen määrittämiseen liittyvistä ongelmista (Järvinen & Jahnukainen 2001, 129–130; Perttula 2015, 11).

Keskusteluaalto syrjäytymisestä vaimeni 1980-luvun lopulla talouskasvun myötä, mutta keskustelu käynnistyi jälleen 1990-luvun laman seurauksena (Juhila 2006, 50–51), tosin laman aikana oltiin kiinnostuneempia konkreettisista pulmista kuten työttömyydestä (Järvinen & Jahnukainen 2001, 129–130). Tutkimuksessa 1980-luvun ensimmäisen aallon jälkeen seuraava aktiivinen vaihe ajoittui 1990-luvun puolivälin jälkeiseen ajanjaksoon (Järvinen & Jahnukainen 2001, 129–130).

Syrjäytymisen torjuminen ja siihen liittyvät hankkeet ovat edustaneet vallalla olevia tavoitteita 1990-luvun laman jälkeisistä ajoista lähtien (Perttula 2015, 101). Syrjäytymistä koskeva huoli ei ole pelkästään suomalainen ilmiö, vaan sen taustalla on

EU:n laajuinen syrjäytymisen vastainen toiminta, joka on nostettu EU:n sosiaalipolitiikan tärkeimmäksi tehtäväksi (Raunio 2006, 9). EU-lähtöiset vaikutteet ovat lisänneet käsitteellistä monimuotoisuutta ja syrjäytymisen käsitettä käytetään sekä kansallisessa että eurooppalaisessa politiikassa ja hallinnossa (Saari 2015, 238–239).

Poliittis-hallinnollisessa kielenkäytössä syrjäytymisen käsite saattaa näyttää itsestään selvältä, sillä sitä käytetään kuin se olisi kaikkien tuntema asia, minkä lisäksi julkisessa keskustelussa puhutaan syrjäytyneistä nuorista, pitkäaikaistyöttömistä ja mielenterveysongelmallisista ilman pohdintaa siitä, mitä syrjäytymisellä varsinaisesti tarkoitetaan (Juhila 2006, 52–53). Helka Raivion ja Jarno Karjalaisen (2013) mukaan syrjäytyminen on kuitenkin relationaalinen ilmiö ja syrjäytymistä tapahtuu suhteessa toisiin ihmisiin (Raivio & Karjalainen 2013, 14–15).

Tuula Helne (2002) on tuonut esiin, että syrjäytymisestä ja syrjäytyneistä puhutaan aina jossakin kontekstissa, eikä keskusteluissa pelkästään kuvata olemassa olevaa, vaan lisäksi konstruoidaan sitä. Syrjäytymiskeskustelun voidaan nähdä kertovan yhtä paljon yhteiskunnasta ylipäättänsä, kuin syrjäytymisestä tai syrjäytyneistä. On tärkeää tarkastella, millainen suhde yhteiskunnalla ja sen instituutioilla on syrjäytyneisiin, miten ne syrjäytymisen representoivat ja miten syrjäytymistä hoidetaan. Helneen mukaan olisi parempi puhua syrjäytymisestä syrjäytyneiden sijaan, jolloin analyysin keskiössä ovat yhteiskunnalliset mekanismit eivätkä yksilöt. (Helne 2002, 8-10.)

Syrjäytymistä voidaan pitää myös vallan käsitteenä. Anneli Pohjola (2001) on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka suomenkielisessä syrjäytymisen käsitteistössä ihminen syrjäytyy itse, eli mikään muu ei syrjäytä häntä tai siirrä yhteiskunnan ulkopuolelle. Sen sijaan ruotsalainen termi utslagning tai brittiläinen käsite exclusion viittaa yhteiskunnalliseen ulossulkemiseen eli ihmisen siirtämiseen elämässä reuna-alueille, mikä tapahtuu yhteiskunnallisen vallan seurauksena. Pohjolan mukaan sama valta vie syrjäytetyltä aktiivisen kansalaisen roolin, jolloin sitä on tuettava aktivoinnin keinoin. (Pohjola 2001, 188–189.)

Juho Saari (2015) puolestaan esittää, että poliittisessa kielenkäytössä syrjäytymisen käsitteessä on monia ongelmallisia piirteitä. Saaren mukaan syrjäytyminen on hyvä vihollinen, jota poliittiset ryhmät ja järjestöt voivat vastustaa ilman konkreettisia, toimeenpanokelpoisia uudistuksia. Lisäksi syrjäytyminen on viranomaisten ja tutkijoiden

luoma käsite, joka harvoin jäsentää syrjäytyneisiin kuuluvien ihmisten minuutta. (Saari 2015, 238–240.)

Syrjäytymisen käsite on ollut siis kiistelty niin tieteellisessä kuin poliittisessakin keskustelussa (Perttula 2015, 101), mutta käsitteen määrittämisen vaikeudesta huolimatta tutkijat ovat joistakin asioista myös yksimielisiä, kuten näkemyksestä syrjäytymisestä prosessina (Juhila 2006, 50–51, 53–54). Tällöin syrjäytyminen ymmärretään prosessina, jossa yksilön ja yhteiskunnan väliset sidokset heikkenevät (Juhila 2006, 50–51, 53–54), ja ihminen ajautuu yhteiskunnassa tavanomaisina tai tavoiteltuina pidettyjen elämäntapojen ja osallisuuksien ulkopuolelle (Juhila 2006, 50–51, 53–54; Myrskylä 2012, 2; Määttä & Keskitalo 2014, 197, 199). Näitä osallisuuksia ovat esimerkiksi palkkatyö, perhe, muut sosiaaliset verkostot sekä yhteiskunnalliset palvelu- ja auttamisjärjestelmät, jotka eivät välttämättä kykene auttamaan tai edes tavoittamaan kaikkein syrjäytyneimpiä kansalaisia (Juhila 2006, 50–51, 53–54). Yhteiskunnallisesti hyväksyttynä pidetyn elämäntavan, resurssien hallinnan tai elintason ulkopuolelle voivat ajautua niin yksilö, perhe tai kokonainen yhteisökin (Raivio & Karjalainen 2013, 14–15), ja syrjäytymiseen katsotaan liittyvän niin sosiaalisia, terveydellisiä kuin taloudellisiakin tekijöitä (Määttä & Keskitalo 2014, 197, 199). Syrjäytymiseen liitetään myös erityyppiset päihderiippuvuudet sekä rikollisuuden muodot (Myrskylä 2012, 2).

Anna-Liisa Lämsä (2009) tuo puolestaan esiin, että kun syrjäytyminen nähdään muutosprosessina, voidaan syytä hakea yksilöstä, yhteiskunnasta, kulttuurista tai näiden välisistä suhteista. Ensimmäinen näkökulma vierittää vastuun kokonaan yksilölle, jos ajatellaan yksilön syrjäytyvän, koska hän on poikkeava eikä kykene sopeutumaan elämänmuutoksiin ja kilpailemaan koulutus- ja työpaikoista. Toinen näkökulma keskittää huomion puolestaan yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin, kuten yhteiskunnan rakenteissa ja instituutiossa tapahtuviin muutoksiin, jotka näyttävät vahvistavan yhteiskunnassa polarisaatiota eli jakoa hyvä- ja huono-osaisiin. Lämsän mukaan tämä näkökanta ei vastaa siihen, ketkä juuri hyväosaistuvat ja ketkä huono-osaistuvat, minkä vuoksi hän pitää toimivampana kolmatta näkökulmaa, jossa huomioidaan muutoksia yksilön ja häntä ympäröivän yhteiskunnan sekä kulttuurin välisessä suhteessa. (Lämsä 2009, 37.)

Juhilan mukaan prosessinäkökulman ohella toinen tutkijoiden jakama näkemys on syrjäytyminen kasautuvana huono-osaisuutena. Tällöin syrjäytyminen ymmärretään siten, että syrjäytyneiltä puuttuu monenlaisia täysipainoisen elämän kannalta olennaisia resursseja. Huono-osaisuuden keskeisenä tunnuspiirteenä puolestaan nähdään taloudellinen ja materiaallinen köyhyys. Prosessi- ja huono-osaisuusnäkökulmat voidaan myös liittää yhteen John Piersonin¹ tapaan. Tällöin syrjäytyminen nähdään prosessina, joka riistää yksiköiltä, perheiltä, ryhmältä ja naapurustoilta resursseja, joita tarvitaan sosiaaliseen, taloudelliseen ja koko yhteiskuntaa koskevaan poliittiseen osallistumiseen. Tähän prosessiin vaikuttavat köyhyys ja pienituloisuus, mutta myös diskriminaatio, matala koulutustaso ja heikot elämysympäristöt. Prosessin vuoksi ihmiset ovat merkittäviä aikoja ilman palveluja, sosiaalisia verkostoja sekä kehittymismahdollisuuksia, joita yhteiskunnan enemmistöllä on. Tämän määritelmän mukaan köyhyys ja pienituloisuus saavat aikaan prosessin, jonka seurauksena ihmiset ajautuvat kasautuvan huono-osaisuuden kierteeseen. (Juhila 2006, 54–55.)

Syrjäytymistä on mahdollista lähestyä myös vastakohtansa kautta, jolloin syrjäytyminen voidaan määritellä sosiaalisen osallisuuden toteutumattomuudeksi eli osattomuudeksi, mikä viittaa esimerkiksi työttömyyteen, harrastamattomuuteen sekä kouluttamattomuuteen (Juhila 2006, 53). Syrjäytyneillä on erilaisia osallisuuden ulottuvuuksia vähemmän kuin kansalaisten enemmistöllä (Juhila 2006, 53), ja suurimmassa syrjäytymisvaarassa nähdään olevan ihmiset, joilta puuttuu työ, koulutus, perhe sekä rahaa kuluttamiseen (Järvinen & Jahnukainen 2001, 129).

Vaikka syrjäytyminen käsitettäisiin prosessiksi ja kasautuvaksi huono-osaisuudeksi, se kiinnitetään helposti tiettyihin ryhmään tai alueeseen, kuten taantuviin maaseutupaikkakuntiin tai kaupunkien osiin, joilla on paljon sosiaalisia ongelmia (Juhila 2006, 55–56; Raivio & Karjalainen 2013, 14–15). Lisäksi yhteiskunnallisen keskustelun ja tutkimuksen parissa tuodaan jatkuvasti esiin uusia ryhmiä, joiden syrjäytymisestä pitäisi huolestua - viime vuosina esimerkiksi lapset ja nuoret ovat saaneet enemmän huomiota syrjäytymisestä puhuttaessa. (Juhila 2006, 55–56.)

Syrjäytymistä ei siis mielletä sattumanvaraiseksi, ketä tahansa koskevaksi ilmiöksi, vaan syrjäytymisriski liitetään tiettyihin ryhmiin, joihin yhteiskunnallinen huoli ja toimenpiteet

¹Pierson, John 2002: *Tackling Social Exclusion*. Routledge. London.

suunnataan ja yhteiskuntapolitiikan tehtäväksi määritellään riskien ennalta ehkäisy. Tässä tehtävässä sosiaalityöntekijöillä on muiden sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten ohella erityisrooli, sillä sosiaalityöntekijöiden pitäisi tunnistaa riskit ennakoita ja puuttua syrjäytymisvaarassa olevien ihmisten elämään. Tätä kutsutaan varhaiseksi puuttumiseksi ja siitä puhutaan etenkin lapsiin ja nuoriin kohdistuvan työn osalta. (Juhila 2006, 56–57.)

Perttulan mukaan syrjäytymisen ehkäisy voi samalla muodostua syrjäyttämiseksi, minkä vuoksi huomiota tulisi kiinnittää siihen, millaisia syrjäytymisen paikkoja yhteiskunnan toimenpiteistä voi seurata (Perttula 2015, 106). Kun syrjäytymisestä puhutaan yhteiskunnallisesta normaalisuudesta sivuun joutumisena, joka tapahtuu ikään kuin ilman kenenkään aktiivista vaikuttamista, jää huomiotta syrjäyttävän toiminnan mahdollisuus. Syrjäyttävä toiminta on erilaista sen mukaan, ilmeneekö se yhteiskunnallisen rakenteen vai yksilön ja yhteisön tasolla (Raunio 2006, 20).

Tutkijat ovat tuoneet esiin, kuinka syrjäytymisen käsitteeseen liittyy tietynlainen leimaavuus (Lämsä 2009, 29; Pohjola 2001, 187). Esimerkiksi Saari (2015) on esittänyt, että syrjäytymisen käsite on tehnyt leiman saaneiden ihmisten identiteetille enemmän haittaa kuin mikään muu sosiaalipoliittinen termi (Saari 2015, 238–239).

Syrjäytyneitä pidetään erilaisena, poikkeavana tai yhteiskunnan normaliteetteja välttävänä toisenlaisena ihmisenä (Pohjola 2001, 187), ja syrjäytyminen mielletään helposti yksilöpsykkiseksi ongelmaksi tai käyttäytymistäipumukseksi, joka toisilla on ja toisilla ei (Lämsä 2009, 29). Syrjäytymisestä voi jopa tulla osa ihmisen identiteettiä ja yhteiskunnallisista ongelmista yksilön ongelmia, jolloin työttömyys tai koulutuksen puute koetaan omiksi heikkouksiksi (Perttula 2015, 106). Toisaalta syrjäytyneiksi leimatut ihmiset eivät välttämättä itse miellä itseään syrjäytyneiksi (Raivio & Karjalainen 2013, 14–15).

Erilaiset luokittelut selkeyttävät, mutta luovat samalla yleistyksiä hakiessaan yhteneväisyyksiä ilmiöiden välille (Pohjola 2010, 37). Saari on tuonut esiin, kuinka syrjäytymisen käsite kasvattaa väestöryhmien välisiä jakoja ja eroja luomalla rajapinnan kahden väestöryhmän välille (Saari 2015, 239–240). On huomionarvoista, että yleistävä tarkastelu asiakkaista kertoo lähinnä oletetuista keskivertoihmisistä, eivätkä valitut näkökulmat ole neutraaleja, vaan ne rakentavat kuvaamaansa todellisuutta. Jos

ongelmien sijaan lähdetäisiin liikkeelle ihmisten voimavaroista, muodostuisi todellisuuskin erilaiseksi. Asiakkaisiin liitettyllä ongelmakielellä on siis omat seurauksensa. (Pohjola 2010, 37.)

2.2 Työn merkitys ja aktiivinen sosiaalipolitiikka

Syrjäytymiskeskustelussa on noussut esiin myös työn merkityksen korostuminen ja kansalaisten aktivointi (esimerkiksi Julkunen 2008, 194–195; Närhi ym. 2013, 131; Juhila 2006, 57–60; Raunio 2006, 46–47, 75, 83–84; Pohjola 2010, 67). Tätä työllisyyden merkityksen lisääntymistä on kuvailtu yhteiskuntapolitiikassa siirtymänä hyvinvoinnin politiikasta (welfare) työperustaiseen hyvinvointiin (workfare), jossa aktivoinnista ja kannustamisesta on tullut keskeisiä välineitä syrjäytymisen vastaisessa toiminnassa (Juhila 2006, 57). Aktiivisen sosiaalipolitiikan taustalla näkyy yhteiskunnan huoli korkean työttömyyden seurauksista, kuten lisääntyvästä sosiaaliturvan tarpeesta, kansalaisten mahdollisesta tukiriippuvuudesta sekä näiden vaikutuksista yhteiskuntatalouteen (Karjalainen 2008, 13–14). Työperustaisen hyvinvoinnin ajattelutavassa työttömyys määrittyy suurimmaksi syrjäytymistä aiheuttavaksi riskitekijäksi ja vastaavasti ihmisten työllistymisen nähdään ratkaisevan syrjäytymiseen liittyviä ongelmia (Juhila 2006, 57).

Raija Julkunen (2008, 194–195) mukaan etenkin anglosaksisessa diskurssissa työ kuin työ nähdään mekanismiksi, joka korjaa ja kohentaa yksilöitä ja palauttaa heille samalla itsekunnioituksen ja sosiaalisen arvostuksen. Työnteolla yhteiskuntaan integroiminen sopii hyvin myös suomalaiseen yhteiskunnalliseen eetokseen (Raunio 2006, 83–84).

Aktivointi juontaa juurensa Yhdysvaltoihin, jossa sitä alettiin jo 1970-luvulla kehittää vastareaktionä passivoivina pidetyille sosiaaliturvaetuuksille – muuttuneessa taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa koettiin, ettei valtioilla ole enää varaa ylläpitää niitä, jolloin welfare muuttui workfareksi. Aktiivisuus on 1990-luvulta lähtien vaikuttanut myös eurooppalaisen sosiaalipolitiikan uudistamiseen, ja aktivointiopin ytimessä on ollut siirtymä sosiaaliturvasta työhön (Julkunen 2008, 194–195). Suomeen aktivointi on niin ikään tullut EU:n työllisyysstrategian välityksellä sekä muista EU-valtioista saatujen vaikutteiden kautta (Karjalainen 2011, 231–232).

Suomessa aktiivinen sosiaalipolitiikka rakentui 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana ja sen ydintavoitteena on työttömien – varsinkin pitkäaikaistyöttömien ja vaikeasti työllistyvien – saaminen takaisin työmarkkinoille (Karjalainen 2011, 230). Suomessa on ryhdytty korostamaan syrjäytyneiden tai syrjäytymisriskissä olevien yksilöiden omaa vastuuta tilanteestaan irtautumisessa, mikä näkyy etenkin työttömiä aktivoivissa toimenpiteissä (Raunio 2006, 46–47). Aktiivinen sosiaalipolitiikka kytkeytyy poliittisesti päätettyihin, kurinpitoluonteisiin toimiin, joiden avulla pitkäaikaistyöttömiä yritetään integroida sosiaalietuuksilta takaisin työelämään sanktioita käyttämällä (Karjalainen 2011, 227). Työnteon ei nähdä ratkovan vain taloudellisia ongelmia, vaan sitovan yksilöt yhteisöihin antaen heille myös kunniallisuutta (Julkunen 2008, 189, 197).

Aktivoinnilla pyritään vaikuttamaan yksilön käyttäytymiseen ja muuttamiseen siten, että henkilö ottaa osaa hänelle tarjottuihin aktivointitoimiin ja siirtyy vähitellen avoimille työmarkkinoille töihin. Oletetaan asiakkaan elämäntavan olevan muutettavissa ja hänen noudattavan tavoitteellisesti hänelle suunniteltua etenemispolkua työelämää kohti. (Karjalainen 2011, 236.)

Esimerkiksi aktivointiehto, velvollisuus ja vastuullisuus ovat pitkäaikaistyöttömän arkeen kuuluvia aktivoinnin käsitteitä. Aktiiviseen sosiaalipolitiikkaan kuuluvat myös sosiaaliturvaetuuksiin liittyvien oikeuksien ja velvollisuuksien arvioiminen uudelleen ja pyrkimykset vähimmäisturvan vastikkeellistamiseen. (mt., 227, 230.)

Aktiivinen sosiaalipolitiikka suhteessa syrjäytymiseen näkyy etenkin laissa kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001), joka tuli voimaan vuonna 2001 (Juhila 2006, 58–60; Karjalainen 2011, 233). Laki painottaa työntekoa ja työllistymistä sekä korostaa yksilön omaa vastuuta, ja lain taustalla on 1990-laman jälkiseurauksena syntynyt rakenteellinen työttömyys (Juhila 2006, 58–60; Karjalainen 2011, 233).

Vaikka lain taustalla ovat rakenteelliset tekijät, laissa korostuvat yksilötasoiset toimenpiteet, varsinkin työttömien aktivointi. Siinä missä aiemmin korostettiin valtion vastuuta mitä tulee rakenteelliseen työttömyyteen, nähdään työttömyys nyt hetkittäisinä kysynnän ja tarjonnan vastaamattomuuksina, jolloin aktiivinen työn etsintä tuottaa lopulta tulosta. Kirsi Juhila(2006) pitää pulmallisena, jos yhteiskunnan rakenteet

kuten työmarkkinat, koulutus, asumiseen ja tulonjakoon liittyvät tekijät häivytetään. (Juhila 2006, 58–60.)

Sosiaalipolitiikan voidaan nähdä tulleen liitettyksi talous- ja työllisyyspolitiikan sisälle. Vilma Karjalaisen (2011) mukaan tapahtunut muutos on syvä ja periaatteellinen. Karjalainen tuo esiin, että pitkäaikaistyöttömyyteen on alettu asettaa julkisen vallan taholta moralisoivia latauksia kuin vaikeasti työllistyvissä ihmisissä olisi jotain arveluttavaa, joiden täytyisi muuttua työssä olevien kaltaisiksi. Yhteiskunnassa on nähtävissä kielteistä sekä tuomitsevaa asennoitumista työttömyysturvan varassa eläviin ihmisiin riippumatta siitä, mikä on tosiasiallinen syy heidän työttömyytensä takana. (Karjalainen 2011, 233, 246.)

Julkusen mukaan siirtymä hyvinvoinnin politiikasta työperustaiseen hyvinvointiin liittyy sosiaaliriippuvuusdiskurssiin ja huoleen sosiaalipolitiikan kustannuksista, työllisyydestä sekä työttömien työvalmiuksista (Julkunen 2008, 194–195). Syrjäytettyjen ja sosiaalisesti ongelmaisina pidettyjen yksilöiden tilanteet ratkaistaan moraalisisellä varustautumisella ja kiinnittämällä palkkatyöhön. (Julkunen 2008, 189, 197.)

Aktivointitoimenpiteet kohdistuvat kahteen ryhmään, joita ovat työelämässä syrjäytymisvaarassa olevat alle 25-vuotiaat työttömät sekä yli 25-vuotiaat pitkäaikaistyöttömät. Aktivointitoimenpiteet pitävät sisällään aktivointisuunnitelman laatimista ja kuntouttavaa työtoimintaa. Työttömän lisäksi aktivointisuunnitelmien tekemiseen osallistuvat työvoima- ja sosiaaliviranomaiset. (Juhila 2006, 58–60.)

Anneli Pohjolan (2001) mukaan ajatus aktivoinnin taustalla on hyvää tarkoittava ja sen tavoitteena on tarjota tukea työstä syrjäytyneille. Aktivointi pitää kuitenkin sisällään myös ajatuksen, jonka mukaan työttömät saattavat olla passiivisia, mutta myös työhaluttomia, jolloin heitä on ohjattava viranomaistoimenpiteillä ja erilaisilla sanktioilla. Tätä aktivoinnin taustalla olevaa epäluottamusta Pohjola pitää ongelmallisena. Aktivointipuheessa kuuluu ylhäältä päin tuleva, oikeassa olemisen ääni, jolloin viranomaiset luulevat tietävänsä asiakkaitaan paremmin, mikä heille on hyväksi. Tällöin ihmisistä tulee kohteita. (Pohjola 2001, 187, 200–201.)

Puheet syrjäytymisestä ja aktivoinnista vaikuttavat myös sosiaalityöhön, koska sosiaalityö on yksi keskeisimpiä hyvinvointivalttiollisia ammatteja, joiden tehtäviin kuuluu syrjäytymisen vastainen toiminta, syrjäytymisprosessien katkaiseminen ja

syrjäytyneiden kansalaisten liittäminen takaisin yhteiskuntaan (Juhila 2006, 52). Yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta paras keino torjua syrjäytymistä ja siitä johtuvia ongelmia on työnteen kautta tapahtuva yhteiskuntaan integroiminen, ja myös sosiaalityöltä edellytetään osallistumista syrjäytymisuhan alaisten asiakkaiden integroimiseen työelämään. (Raunio 2006, 83–84.)

Sosiaalisen inklusion pääpaino kuitenkin keskittyy oikeuteen tehdä töitä ja haluun saada palkkatyötä riippumatta siitä, mikä on tilanne lisääntyneen työttömyyden suhteen tai riippumatta niiden ihmisten olosuhteista, jotka ovat kohteena (Barry 1998, 5). Sosiaalityön asiakkaiden tapauksessa tulisi ottaa huomioon, että apua hakevan ihmisen voimat eivät välttämättä sillä hetkellä riitä vaadittuun aktiivisuuteen, vaan asiakkaalla voi olla tarve kerätä voimia elämän järjestämiseen ja uuteen osallistumiseen (Pohjola 2010, 67). Inklusio voi myös merkitä ihmiselle itselleen enemmän kuin vain palkkatyötä, eikä palkkatyö ole välttämättä sopivin ratkaisu niihin ongelmiin, joita marginalisoituneilla ryhmillä on, esimerkkinä työmarkkinoilta pois siirtyneet ihmiset kuten eläkeläiset tai työkyvyttömät (Barry 1998, 5).

Osa asiakkaista voi olla myös väliaikaisesti latentteja ja he saattavat vaikuttaa passiivisilta johtuen vaikeuksista omassa elämäntilanteessaan. Passiiviseksi luokittelu leimaa kuitenkin ihmisen huonoksi tai riittämättömäksi. Lisäksi kaikkea passiivisuutta ei voida tulkita samalla tavalla, vaan ihmiset saattavat olla aktiivisia jollakin toisella tavalla kuin mitä järjestelmä odottaa (Pohjola 2010, 67).

Etenkin nuoret ovat olleet aktivointipolitiikan keskiössä (Julkunen 2008, 189, 197; Pohjola 2001, 200) ja nuoret myös tulevat aktivointitoimenpiteiden piiriin aikaisemmassa työttömyysvaiheessa verrattuna vanhempiin työttömiin (Juhila 2006, 58–60). Aktivointipuhe määrittää nuoria kuitenkin hyvin kapeasti arvioimalla esimerkiksi nuorten haluttomuutta tai kyvyttömyyttä koulutukseen hakeutumisessa, jolloin viranomaisille jää ratkaisuksi nuorten toimeentulon sanktiointi, jos koulutukseen osallistuminen ei onnistu toivotulla tavalla (Pohjola 2001, 187, 200–201). Tarkastelen nuorten asemaa suhteessa syrjäytymiseen tarkemmin vielä seuraavassa luvussa.

2.3 Nuoret ja syrjäytyminen

Lainsäädännössä nuoruus määritellään iän kautta ja käytännössä nuorilla viitataan vähintään 15-vuotiaisiin, oppivelvollisuuden päättymisen mukaan. Aikuisuuden alkamisen ikäraja sen sijaan vaihtelee ja aikuisuutta voidaan pitää sosiaalisesti määrittäneenä. Kriteereinä on käytetty esimerkiksi työelämään kiinnittymistä, lapsuuden kodista muuttamista ja perheen perustamista. (Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia? 2013, 57)

Nuorten siirtymät ja valinnat kohti aikuisuutta ovat länsimaissa yhteiskunnallisen arvioinnin kohteena, ja arvioinnin taustalla on ajatus mutkattomasta ja katkeamattomasta ideaalisiirtymästä, jota universaalit sosiaali- ja terveystalvelut kuten neuvola ja kouluterveydenhuolto tukevat (Aaltonen ym. 2015, 75–76). Nuoren normaalina pidettävään kehityksen kuuluu siirtyminen esikoulusta peruskouluun, sieltä lukioon tai ammatilliseen koulutukseen ja edelleen jatkokoulutukseen tai töihin (Aaltonen ym. 2015, 75–76; Lämsä 2009, 36). Nämä vaiheet ovat yleisellä tasolla universaaleja, lapsuudesta aikuisuuteen siirtymiseen liittyviä tapahtumia, mutta nuorella voi tulla eteen ikään kuuluvien muutosten lisäksi myös muita yksilöllisiä käännteitä kuten vanhempien ero tai kaverisuhteisiin liittyvät muutokset (Lämsä 2009, 36). Lisäksi on huomionarvoista, että lineaarisen sujuva sekä palkkatyöhön tähtäävä elämäntietä muodostaa edelleen normatiivisen odotuksen nuorille, vaikka elämäntietä siirtymät ovat yleisesti ottaen vaikeutuneet (Juvonen 2013, 328–329).

Lämsä (2009) on viitannut väitöskirjassaan Jyrki Jyrkämään², joka on tarkastellut nuoruutta syrjäytymisherkkänä elämänvaiheena ja löytänyt monia syitä siihen, minkä vuoksi varsinkin nuoret ovat syrjäytymisvaarassa. Jyrkämän mukaan yhteiskunnassa ja kulttuurissa on tapahtunut viimeisten vuosikymmenten aikana muutoksia, jotka ovat lisänneet nuorten syrjäytymisen riskejä. Näitä ovat esimerkiksi nuoruusiän pidentyminen, koulutuksen eriytyminen, nuorten eriytyminen omaksi ikäryhmäkseen,

²Jyrkämä Jyrki 1986: Nuoret sivuraiteelle? Nuorisosta, syrjäytymisestä, yhteiskunnasta. Teoksessa: Mikkola, A (toim.): Suomalaista nuorisotutkimusta. Tutkijoiden puheenvuoroja. Kansalaiskasvatuksen keskus ry. Nuorisopoliittinen kirjasto ja tietopalvelu. Tutkimuksia ja selvityksiä 1/86, 37–58.

sekä sosiaalisen tuen ja kontrollin eriytyminen. Lisäksi kilpailu koulutus- ja työpaikoista on koventunut, mikä on lisännyt useamman nuoren riskialttiutta. (Lämsä 2009, 36.)

Nuorten elämäntilanteeseen vaikuttavat myös monet nuorista riippumattomat tekijät kuten ylisukupolvinen huono-osaisuus ja köyhyys (Aaltonen ym. 42, 67). Syrjäytymisen juuret ovat usein paikannettavissa lapsuuteen ja perheen sisäisiin ongelmiin, minkä vuoksi syrjäytymisen ehkäisyssä keskeistä on varhainen puuttuminen sekä ongelmallisille perheille suunnattu tuki (Myrskylä 2012, 7). Toisin sanoen syrjäytymistä tutkittaessa huomiota kiinnitetään nuoren syrjässä olemisen lisäksi myös lapsuuden- ja nuoruuden tapahtumiin, peruspalveluiden toimintaan sekä koulu- ja työmarkkinoille siirtymisen tukemiseen (Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia? 2013, 62).

Nuorilla syrjäytymiskehitys liittyykin useimmiten työelämän tai koulutuksen ulkopuolelle jäämiseen. Taustalla vaikuttavat sosiaaliset sidokset sekä kasvuympäristö, ja niiden seurauksena kumuloituneet ongelmat kuten työttömyys, päihde- ja mielenterveysongelmat sekä taloudellisten ja sosiaalisten ongelmien kokonaisuus. Avun tarpeen kokonaisuus saattaa asiakkaiden lisäksi haastaa myös palvelujärjestelmän, sillä ongelman määrittely voi palvelujärjestelmässä jakaantua eri sektoreille ja jäädä tunnistamatta. Pahimmassa tapauksessa apua tarvitseva nuori voi jäädä kaiken tuen ulkopuolelle, koska eri viranomaisilla on omiin prosesseihinsa liittyen omia sääntöjä, joiden sovittaminen yhteen muiden viranomaisten kanssa voi olla vaikeaa. Tämä voi puolestaan johtaa väliinputoamistilanteisiin. (Määttä & Keskitalo 2014, 197, 199.)

Pekka Myrskylän (2012) mukaan syrjäytyneitä 15–29 vuotiaita nuoria oli Suomessa vuonna 2010 yhteensä 51 341. Tässä luokittelussa syrjäytyneiksi on laskettu työvoiman ja opiskelun ulkopuoliset nuoret, joilla ei peruskoulun lisäksi ole suoritettuna muuta koulutusta. Syrjäytyneistä nuorista työttömiä työnhakijoita oli 18 830 ja muita työvoiman ulkopuolisia nuoria puolestaan 32 511. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat nuoret eivät käy töissä eivätkä opiskele, eivätkä he näy missään tilastoissa. Myrskylä kuvailee, ettei kukaan ei tiedä tarkkaan, mitä nämä nuoret tekevät. Työttömiksi rekisteröityneet nuoret voivat saada työvoimakoulutusta tai päästä sijoitustöihin, joten heidän asemansa on parempi kuin työvoiman ulkopuolella olevien nuorten. (Myrskylä 2012, 2.)

Töiden ja koulutuksen ulkopuolella olevia nuoria on kuvailtu myös NEET-nuorten käsitteellä (Not in Education, Employment or Training). Käsite sai alkunsa Isossa Britanniassa 1980-luvulla, jolloin tehdyt sosiaaliturvan leikkaukset poistivat koulun

keskeyttäneiltä nuorilta työttömyyskorvauksen ennen heidän täysi-ikäistymistään. 1990-luvulle tultaessa NEET-käsite oli korvannut virkamiesten ja tutkijoiden aiemmin käyttämän termin ”nollastatus”, jolla tarkoitettiin hankalassa siirtymävaiheessa olevia nuoria. NEET-käsitettä pidettiin vähemmän leimaavana. Samasta ryhmästä on käytetty myös määritelmää ”syrjäytymisvaarassa olevat nuoret”. (Hiilamo ym. 2017, 31–32.)

NEET-käsite levisi kansainvälisesti vuoden 2008 talouslaman jälkeen, sillä lama nosti nuorisotyöttömyyden pilviin monissa Euroopan maissa. NEET-käsitettä käytettiin kuvaamaan ”menetettyä sukupolvea”. NEET-nuorista puhuttaessa olisi tärkeä kysyä, kenelle NEET on ongelma ja minkä vuoksi. Käsite liittyykin ennen kaikkea politiikkaan, joka määrittää nuoren aseman lähinnä tämän työmarkkinaosallistumisen kautta. (mt., 31–32.)

Suomessa NEET-keskustelun taustalla on hallituksen tavoite nostaa työllisyysastetta ja pysäyttää valtion velkaantuminen. Keskustelu ei välttämättä tavoita syitä ja olosuhteita, mitkä ovat johtaneet nuoren NEET-statukseen. Nuoren NEET-statusen takana voi olla useita yksilöllisiä ja yhteiskunnallisia ongelmia, sekä ylisukupolvista ja elämän aikana kumuloitunutta huono-osaisuutta. Riskitekijöitä nuorille ovat esimerkiksi alhainen koulutus, koulutuksen keskeyttäminen, lastensuojelun sijaishuollon asiakkuus, fyysisen ja psyykkisen toimintakyvyn puutteet ja päihdeongelmat. Sekä NEET-riskit että suojaavat tekijät ovat sidoksissa nuorten aikaisempaan elämään. Myös vanhempiin liittyvät tekijät vaikuttavat, kuten vanhempien alhainen koulutus, köyhyys ja perheväkivalta. NEET-nuorilla on usein ollut heikko koulumenestys tai he ovat saattaneet joutua koulukiusaamisen uhreiksi. Pitkittynyt NEET-status on yhdistetty nuorten toimeentulovaikeuksien ja mielenterveysongelmien kasvuun ja syrjäytymiseen demokraattisesta osallistumisesta sekä kansalaisyhteiskunnan toiminnasta. (mt., 32, 34–35, 37.)

NEET-käsite on ongelmallinen, sillä se on hyvin heterogeeninen kategoria ja niputtaa yhteen hyvin erilaisissa elämäntilanteissa olevia yksilöitä (Hiilamo ym. 2017, 32; Simmons ym. 2014, 578). NEET-käsitteen vahvuutena puolestaan on, että se asettaa vajaavaisuuksistaan huolimatta kiintopisteen, josta käsin on mahdollista arvioida sosiaalista epätasa-arvoa, sillä koulutuksen tai työelämän ulkopuolella oleminen lisää pitkäaikaisen syrjäytymisen todennäköisyyttä (Simmons ym. 2014, 579). Koulutuksen tai

työn ulkopuolella olevat nuoret eivät kuitenkaan ole homogeeninen ryhmä (Aaltonen ym. 2015, 128). NEET-termi saattaakin sopia kuvailemaan nuoren tiettyjä elämänvaiheita, mutta suurimmalla osalla koulutuksen, harjoittelun, työttömyyden sekä työllisyyden ajanjaksot vuorottelevat, eli nuorten tilanteet eivät ole pysyviä. (Simmons ym. 2014, 578; Aaltonen ym. 128.)

NEET-käsite määrittelee nuorten aseman heidän itsensä ulkopuolelta ja kertoo mitä yhteiskunta nuorelta odottaa, ottamatta huomioon vaihtoehtoisia elämäntapoja ja esittämällä nuorten paikan koulutuksessa, harjoittelussa tai työelämässä tavoiteltavana tilanteena siinä missä muut vaihtoehdot nähdään ongelmallisina (Hiilamo ym. 2017, 34). NEET-nuoret eivät välttämättä itse koe tilannettaan ongelmalliseksi ja NEET-statusen yhdistäminen nuorten syrjäytymiseen on pulmallista, sillä se voi saada aikaan nuorten leimaamista. (Hiilamo ym. 2017, 34.)

Myös Pohjola (2001) on tuonut esiin, kuinka syrjäytymisen diskurssi synnyttää leimaamista ja yleistyksiä, mikä voi nuorten tapauksessa osoittautua kohtalokkaaksi, koska nuoret ongelmallistetaan. Tällöin ei oteta huomioon, kuinka niin sanotuilla syrjäytyneillä nuorilla voisi olla paljon annettavaa yhteiskunnallisten asioiden kehittämistyöhön. Lisäksi syrjäytyneenä pidetyllä nuorella on omat voimavaransa, ihmissuhteensa ja arkipäivän toimintansa. (Pohjola 2001, 190; 201–203.)

Virpi Suutari (2001) on osin samoilla linjoilla tuodessaan esiin, että vailla palkkatyötä olevat ja syrjäytymisvaaraan määritellyt nuoret eivät välttämättä elä arkea sosiaalisessa tyhjiössä ilman kiinnikkeitä ympäröivään yhteiskuntaan. Sen sijaan työmarkkinoiden marginaalissakin esiintyy yhteisöllisyyttä ja sosiaalisia verkostoja, joilla on keskeinen merkitys yksilön elämässä. (Suutari 2001, 154, 157.)

Marginaaliasema merkitsee, että nuorilla esiintyy jonkinasteista kuulumista yhteiskunnan valtavirtaan, mutta kuuluminen on haurasta ja osittaista osallisuutta. Toisin sanoen nuorella voi olla kiinnikkeitä niin marginaaliin että valtavirtaan, mutta hän ei selkeästi kuulu kumpaankaan. Suutarin mukaan marginaalin käsite eroaa syrjäytymisestä siten, että se huomioi nuoren yksilöllisyyden ja erilaisuuden – marginaalissa yksi nuori voi olla lähempänä yhteiskuntaan ankkuroitumista, mutta toinen nuori kallistuu enemmän ulossulkemisen suuntaan. (mt., 157–158).

Pohjolan mukaan yhteiskunnallisessa tarkastelussa näkyy kollektiivinen näkökulma, jossa nuoret niputetaan yhdeksi ryhmäksi. Nuorten erilaisuus tai keskeneräinen kiinnittyneisyys yhteiskuntaan näyttäytyy viranomaisjärjestelmässä uhkaavana ja vastatoimenpiteitä vaativana asiana. Nuoria ei pidetä luotettavina kansalaisina, vaan heidät mielletään keskeneräisiksi, kuten asiantuntijoiden puheet epätäydellisestä elämänvaiheesta osoittavat. Tämä nousee esiin varsinkin niiden nuorten kohdalla, jotka saavat syrjäytyneen maineen. Heistä puhutaan ongelmakielellä, ja keskiössä on suhde työhön sekä passiivisina pidettyjen nuorten aktivointi. (Pohjola 2001, 189–190; 201–203.)

Pohjola väittää, että syrjäytymiskeskustelu on osaltaan yhteiskunnallista hallintaa, joka ryhmittelee ihmisiä, osoittaa ongelmakohtia ja tuottaa erilaisuutta. Puheessa yhdistyvät esimerkiksi kouluvaikeudet, sairaudet, työttömyys, rahaongelmat ja käyttäytymisen erilaisuus, joihin täytyy nimeämisen jälkeen puuttua yhteiskunnallisesti, sillä nämä asiat liitetään ei-toivottuun elämänmalliin. Niiden välttämiseksi nuoria tulee opastaa ja aktivoida. (mt., 190.)

Raunio mukaan kun asiakkaan tilanne määrittyy negatiivisesti ongelmalliseksi, aletaan häntä pitää passiivisena toimenpiteiden kohteena. Sen sijaan huomion kiinnittäminen voimavaroihin saa aikaan tilanteen tarkastelun aktiivisen toiminnan ja osallisuuden näkökulmasta. Toisin sanoen lähtemällä liikkeelle voimavaroista, on mahdollista toteuttaa syrjäytymisen vastakohtaa eli yhteiskunnallista osallisuutta tai integraatiota. (Raunio 2006, 46–47.)

2.4 Osallisuus

Toinen tutkimustani rajaava käsite on osallisuus, josta on tullut yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikan keskeinen tema. Osallisuuden käsitettä on Mari Kivistön (2014) mukaan lähestytty esimerkiksi osallistumisena ja liittämisenä, asiakaslähtöisyytenä, vaikuttamisena, voimaantumisenä tai valtaistumisena, yhteisöllisyytenä, sekä osattomuuden ja syrjäytymisen vastakohtana. Eri osallisuuskäsitteiden sisällöt ovat osin limittäisiä eivätkä ne sulje toisiaan pois, vaan niiden merkitys riippuu yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta kontekstista ja jokaisen yksilöllisestä, omaan arvomaailmaan sidoksissa olevan osallisuuden rakentumisen tavasta. (Kivistö 2014, 42.)

1990-luvulta lähtien yhteiskunnalliseen keskusteluun nousi sellainen osallisuus, jota on Euroopassa tarkasteltu inklusion ja aktiivisen toiminnallisen kansalaisuuden, osallistumisen (participation) näkökulmasta (Kivistö 2014, 44, 55–56). Osallistumisen ja osallisuuden (involvement) käsitteet menevät usein sekaisin ja niitä käytetään esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollossa toistensa synonyymeinä (Kivistö 2014, 44, 55–56; Pohjola 2010, 57).

Kivistön mukaan käsitteillä on merkittävä sisällöllinen ero eikä pelkkä osallistuminen takaa osallisuutta (Kivistö 2014, 44, 55–56). Osallistuminen voidaan ymmärtää toiminnaksi ja osallisuus tätä laajemmaksi käsitteeksi, kuten suomalaisessa keskustelussa on tehty (Kivistö 2014, 44, 55–56; Närhi ym. 2013, 115–116). Osallistumista tapahtuu sekä virallisten että epävirallisten sosiaalisten suhteiden ja erilaisten verkostojen kautta eriasteisilla tasoilla, joita ovat yksilötaso, perhe, ystäväpiiri, työpaikka, aluetaso ja valtakunnallinen taso (Alila ym. 2011, 13).

Osallistuminen liittyy osallisuutta konkreettisemmin kansalaisten oikeuksiin ja velvollisuuksiin itseään ja lähipiiriään kohtaan. Osallistumiselle on ominaista vapaaehtoisuus ja halu osallistua. Osallistuminen on ihmisten välistä vuorovaikutuksellista toimintaa, jonka tarkoituksena on tuoda julki ihmisille tärkeitä asioita, tukea tai vastustaa vallitsevaa tilannetta sekä tehdä uusia avauksia. Osallisuus voidaan ymmärtää identiteetin ja kulttuurin näkökulmasta vahvemmaksi käsitteeksi kuin osallistuminen, ja ilman osallisuutta eli johonkin kuulumisen tunnetta, puuttuu itse osallistumiselta pohja. (Närhi ym. 2013, 115–116.)

Yhteistä osallistumisen ja osallisuuden käsitteillä on se, että asiakkaalla ymmärretään olevan tärkeä rooli oman palvelutilanteensa ja kokonaisuutensa määrittämisessä, minkä lisäksi pyritään korostamaan aiempaa voimakkaammin asiakkaan aktiivisen roolin merkitystä sosiaalityön prosesseissa. Osallistuva asiakas ei ole vain passiivinen kohde, vaan hän myös toimii ja on työssä mukana. Osallistuminen on tärkeä teema varsinkin syrjäytymistä koskevassa keskustelussa, sillä se ehkäisee putoamista pois yhteiskunnan toiminnoista. (Pohjola 2010, 57.)

Asiakaslähtöisyydestä osallisuuden voidaan nähdä eroavan siten, että osallisuus kuvaa asiakkaan kokemusta siinä missä asiakaslähtöisyys kuvaa organisaation ja sen työntekijöiden toimintatapaa (Kivistö 2014, 47). Jotta asiakkaat voisivat osallistua ja

kokea osallisuutta, on tarve sellaisille osallistumisen muodoille ja tukirakenteille, jotka tekevät mahdolliseksi jokaisen omien voimavarojen löytämisen ja kehittämisen (Laitila 2010, 23).

Asiakkaan osallisuus on sosiaali- ja terveyshuollossa tunnustettu arvo ja tavoite, mitä korostetaan erilaisissa suunnitelmissa tai ohjelmissa, mutta käytännön toteutuksessa on yhä puutteita ja palveluiden käyttäjien omat kokemukset sekä mielipiteet jäävät usein marginaaliin (Laitila 2010, 2; Närhi ym. 2013, 118). Viranomaisten ja asiakkaiden välillä tarvittaisiin aitoa dialogia ja asiakkaiden kokemustiedon ottamista päätösten perustaksi (Raivio & Karjalainen 2013, 14).

Osallisuuden kehittäminen sosiaali- ja terveydenhuollossa on tarpeellista erityisesti niiden asiakasryhmien kohdalla, joilla on puutteelliset mahdollisuudet vaikuttaa ja jotka usein joutuvat esimerkiksi työttömyyden, toimeentulo-ongelmien tai sosiaalisen syrjäytymisen kohteiksi. Palveluiden käyttäjillä pitäisi olla mahdollisuus valita osallistumisen ja osallisuuden tapa ja taso yksilöllisesti heidän omista kyvyistään lähtien, eikä esimerkiksi itsemääräämisoikeuteen vetoamalla saa syrjäyttää tai hylätä sairastunutta ihmistä. Tämä koskee etenkin erilaisten mielenterveyshäiriöiden ja riippuvuusongelmien hoitoa. (Laitila 2010, 3, 23.)

Osallisuutta voidaan kuvata myös vaikuttamisena, joka ei välttämättä vaadi aktiivista ja näkyvää toiminnallista osallistumista. Vaikuttamista voi tapahtua yksilön, ryhmien ja yhteisöjen sekä yhteiskunnan tasolla. Osallisuus linkittyy myös yksilön tulemiseen hyväksytyksi sellaisena kuin on, sekä mahdollisuuksiin vaikuttaa toimintaan ja sen sisältöihin. (Kivistö 2014, 55.)

Keskustelu voimaantumisen ja valtaistumisesta eli empowermentista linkittyy osallisuuden käsitteeseen puolestaan siten, että valtaistamisen yhtenä tarkoituksena on saada valtaistamisen kohteet täysivaltaisiksi yhteiskuntaan osallistuviksi kansalaisiksi (Kivistö 2014, 46). Osallisuutta korostavan ajattelutavan taustalla on nähtävissä demokraattinen näkökulma, joka korostaa asiakkaan äänen kuulemistä ja tämän valtaistumista, ja keskeisenä pidetään vallan tasa-arvoisempaa jakautumista, kansalaisuutta ja yhtäläisiä mahdollisuuksia (Laitila 2010, 8). Monica Barryn mukaan osallisuuden tärkeys korostuu silloin, kun esiintyy aitoa sitoutuneisuutta kansanvaltaan (citizen power), jolloin se on vahva sosiaalisen inklusion väline (Barry 1998, 2, 5).

Suomalaiseen kielenkäyttöön valtaistamisen tai osallistamisen käsite omaksuttiin 1990-luvulla viittaamaan tilanteisiin, joissa esimerkiksi sosiaalityöntekijät yrittävät pitää heikkojen kansalaisten puolia yhteiskunnan valtarakenteita vastaan (Kivistö 2014, 46).

Osallisuus on liitetty myös yhteisöllisyyteen, kuulumiseen ja kiinnittymiseen, mikä näkyy esimerkiksi työnä, harrastamisena, sekä mahdollisuutena osallistua, toimia ja vaikuttaa yhteisöissä tai yhteiskunnassa (Kivistö 2014, 48–49; 98; Närhi ym. 2013, 115–116). Osallisuus voidaan ymmärtää myös sosiaalisena suhteena, joka toteutuu yksilön ja yhteisön välisessä suhteessa kolmen tasoisena, joita ovat yhteisön osana oleminen, yhteisön osana toimiminen tai kokemus siitä, että on osana jotakin yhteisöä (Närhi ym. 2013, 115–116). Kokemus osallisuudesta tuottaa halua vaikuttaa ympärillä olevaan yhteisöön ja yhteiskuntaan ja olla osa sitä (Kivistö 2014, 48–49; 98). Lisäksi keskeinen edellytys osallisuudelle on, että yhteisö hyväksyy yksilön jäsenekseen ja että yksilö myös haluaa olla yhteisön jäsen (Närhi ym. 2013, 115–116).

Osallisuuden kokeminen on yksilöllistä ja riippuu ihmisestä itsestään, kontekstista sekä ihmisen elämänhistoriasta, minkä lisäksi elämänkulun kannalta tärkeillä ihmisillä on myös vaikutusta siihen, kuinka osallisuus koetaan (Kivistö 2014, 157–158). Osallisuus kokemuksineen onkin yhteydessä osallistujan henkilökohtaisen elämissä maailmaan, identiteettiin ja verkostoihin (Närhi ym. 2013, 115–116).

Osallistumisen ja osallisuuden suhteen on otettava huomioon ihmisten erilaiset tarpeet ja pidettävä mielessä, että toiminnallinen osallistuminen ei aina takaa osallisuuden kokemista. Osallisuus on nimittäin aktiivista mukanaoloa, sitoutumista ja toiminnan merkitykselliseksi kokemista sekä syrjäytymiselle vastakkaista vapaaehtoisuutta ja valinnan mahdollisuutta. Kivistön mukaan merkityksellistä osallisuudessa on juuri mahdollisuuksien olemassaolo. (Kivistö 2014, 56–57, 157–158.)

Osallisuus on lisäksi mielletty syrjäytymisen, osattomuuden ja ulossulkemisen eli eksluusion vastakohtaksi, ja osallisuuden käsite on syntynyt nimenomaan syrjäytymisen sekä sosiaalisen eksluusion käsitteiden vastinpariksi (Kivistö 2014, 51; Raivio & Karjalainen 2013, 14–15). Siinä missä syrjäytyminenkin, voidaan myös osallisuus nähdä prosessina, joka ei ole yksilön pysyvä ominaisuus tai saavutettavissa oleva staattinen tila, koska sen aste vaihtelee elämänvaiheiden ja tilanteiden mukaan (Raivio & Karjalainen

2013, 14–15). Lisäksi ei voida olettaa, että kaikki, jotka eivät ole syrjäytymisvaarassa, olisivat osallisia, eikä yhteiskunnallinen huono-osaisuus muodosta välttämättä estettä osallistumiselle (Kivistö 2014, 51). Osattomuudesta on kyse silloin, kun yksilö ei ole osallisena yhteiskunnassa tärkeinä pidetyistä asioista, joita ovat esimerkiksi sosiaaliset suhteet, työmarkkinat, sekä taloudellinen ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen (Närhi ym. 2013, 115–116).

Osallisuus on nostettu keskeiseksi keinoksi torjua köyhyyttä ja ehkäistä syrjäytymistä, mutta siitä mitä osallisuudella tarkoitetaan, ei vallitse yksimielisyyttä. Osallisuuden edistäminen on osa sekä Suomen hallituksen että Euroopan Unionin tavoitteita. 2010-luvun politiikka- ja hyvinvointiohjelmassa osallisuus määrittyy samanaikaisesti sekä tavoitteeksi että keinoksi lisätä yhteiskunnan tasa-arvoa ja sosiaalista koheesiota. (Raivio & Karjalainen 2013, 12–13).

Kati Närhi ym. (2013) tuovat esiin, että käsitteenä osallisuus ei ole selkeä ja se voidaan ymmärtää ideologisesti monin eri tavoin (Närhi ym. 2013, 115–116). Helneen mukaan osallisuutta voidaan pitää yhtenä aikamme tabuista, joka on tuotu pehmentämään uusliberalismin kovaa maailmaa ja vakuuttamaan ihmisiä siitä, että heistä välitetään ja että he kuuluvat johonkin (Helne 2009, 39).

Närhin ym. mukaan suomalaisen osallisuus- ja aktivointipolitiikan keskeisenä tavoitteena on taloudellinen kasvu ja varsinkin työnteon edistäminen eikä niinkään aktiivinen kansalaisuus ja demokratian edistäminen. Esimerkiksi Sosiaali- ja terveysministeriön sekä ja Työ- ja elinkeinoministeriön strategiadokumenteissa kansalaisten osallisuus määritellään pääsääntöisesti sen mukaan, mikä on toimijan yhteiskunnalle tuottama kansantaloudellinen tehokkuus. (Närhi ym. 2013, 115–117.)

Yhtenä tärkeimpänä muotona yhteiskunnallisesta osallisuudesta on nähty osallisuus työelämässä, jonka tukeminen mielletään pohjaksi monelle muulle hyvinvoinnin rakentamisen tekijälle – nähdään, että hyvinvointi syntyy työstä. Tavoitteena näyttää olevan osallisuuden hahmottaminen toimina, joilla lisätään heikossa työmarkkina- asemassa olevien ryhmien osallisuutta, sekä osallistavampien toiminta- ja palvelumallien luominen sosiaalisen osallisuuden, mutta etenkin työelämäosallisuuden lisäämiseksi. (Raivio & Karjalainen 2013, 12–13).

Osallisuuden taustalla on nähty vaikuttavan myös konsumerismin ja markkinoiden näkökanta, joka painottaa asiakkaan osallistumista ja valinnanmahdollisuuksia (Laitila 2010, 8, 18). Sosiaali- ja terveystalvveluissakin on ryhdytty korostamaan asiakkaan aktiivista roolia sekä oikeutta henkilökohtaisiin valintoihin (Perttula 2015, 106). Aidon kuluttajan asemaan on kuitenkin vaikea päästä, jos asiakas kuuluu johonkin ongelmaryhmään eikä aitoa valinnanmahdollisuutta ole (Laitila 2010, 8, 18). Konsumerismia voidaankin kritisoida siitä, että eri ryhmillä on epätasa-arvoiset mahdollisuudet valintaan ja kuluttamiseen (Laitila 2010, 8, 18). Rauno Perttulan mukaan osallisuuspolitiikan retoriikka vastuullistaa ja velvoittaa asiakkaita tekemään päätöksiä, jotka voivat olla ristiriidassa mitä heidän omiin tarpeisiinsa ja sosiaaliisiin oikeuksiinsa nähden, mutta hän kuitenkin näkee osallisuuskeskustelussa myös demokraattisia ja sosiaalisia oikeuksia vahvistavia piirteitä (Perttula 2015, 106).

Nuorten tapauksessa osallisuus on ollut keskeinen teema koulutuspolitiikassa, ja esimerkiksi nuorten osallisuushankkeen (2003–2007) tavoitteena oli varmistaa jokaiselle nuorelle peruskoulun jälkeinen jatko-opiskelupaikka tai toinen mielekäs vaihtoehto. Perttulan näkemyksen mukaan on ongelmallista, että nuorilla osallisuus ymmärretään kouluttautumisen normaalisuutena, ja nuorta pyritään aktivoimaan koulutukseen, vaikka tämä tarvitsi aikaa. Nuorten odotetaan olemaan entistä aikaisemmin entistä valmiimpia tekemään elämänsä kannalta ratkaiseva päätöksiä ja etenkin kantamaan niistä myös vastuuta, vaikka nuorten sosialisatioympäristössä tapahtuneet muutokset perherakenteissa ja mediakulttuurissa ovat luoneet omia haasteita nuoruusiän kehitykselle. (mt., 106.)

Osallisuus ei kuitenkaan voi olla pakollista, sillä siihen kuuluu valinnanvapaus ja vallan tunne (Raivio & Karjalainen 2013, 14). Silti osallistumisen prosessit on usein suunniteltu ihmisille, jotka pyritään liittämään yhteiskuntaan, mutta ei heidän toimestaan, mikä puolestaan ylläpitää tilannetta, jossa valta on epätasaisesti jakautunut ja kontrolli prosessista säilyy valtaapitävillä (Barry 1998, 2, 5).

Raivio ja Karjalainen ovat tuoneet mielestäni esiin tärkeän näkökannan, jonka mukaan niin osallisuus kuin syrjäytyminenkin ovat kielellisiä konstruktioita, joiden yhteys reaalityodellisuuteen ei ole yksiselitteinen ja selvä, ja että osallisuudesta puhuttaessa vältellään syrjäytymispuheen syrjäyttävyyttä. Osallisuuskeskustelussa tulee tunnistaa

kysymys vallankäytöstä eli vallasta määritellä käsitteitä, joiden kautta luokitellaan ihmisiä osallisiksi ja syrjäytyneiksi. Lisäksi on huomionarvoista, että pyrkiessämme torjumaan osattomuutta ja edistämään osallisuutta, emme ole huolissamme itsestämme tai kaikista meistä, vaan joistakuista muista. Osallisuuden edistämiseen tähtäävät toimenpiteet kohdistetaan ryhmiin, joita kuvaillaan esimerkiksi riskiryhmiksi, haavoittuvissa asemassa oleviksi, osatyökykyisiksi, syrjäytymisvaarassa oleville tai jo syrjäytyneille. Kyse on Raivion ja Karjalaisen mukaan klassisesta me ja muut- ajattelusta. (Raivio & Karjalainen 2013, 15.)

Edellä mainitun haluan itsekin pitää mielessä aineiston tulkinnassa välttämällä nuorten luokittelua syrjäytymisvaarassa oleviksi tai vastaavasti osallisiksi. Sen sijaan pyrin keskittymään siihen, miten haastatteluun osallistuneet nuoret aikuiset itse mieltävät tilanteensa.

3. Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Keskityn tässä tutkimuksessa lappilaisten, sosiaalisessa kuntoutuksessa kuten työpajatoiminnassa, kuntouttavassa työtoiminnassa tai työhönvalmennuksessa olevien nuorten aikuisten kokemuksiin osallisuudesta ja sen eri ulottuvuuksista.

Tutkielmassani sovellan osallisuuden käsitettä Raivion ja Karjalaisen tekemän jaottelun mukaisesti. He tarkastelevat osallisuuden rakentumista kolmen osatekijän kautta, joita ovat taloudellinen osallisuus eli riittävä toimeentulo ja hyvinvointi (HAVING), toiminnallinen osallisuus eli valtaisuus/toimijuus (ACTING) sekä yhteisöllinen osallisuus eli yhteisöihin kuuluminen ja jäsenyys (BELONGING). Tähän he ovat päätyneet mukaillen sosiologi Erik Allardtin³ tekemää jäsenystä hyvinvoinnin ulottuvuuksista, jotka Allardt on määritellyt ihmisen perustarpeiden kautta (having, loving, being). Raivio ja Karjalainen nostavat esiin, että riittävä toimeentulo, yhteisöön kiinnittyminen sekä aktiivinen toiminta on useissa yhteyksissä tunnistettu perusedellytyksiksi, jotka tukevat yhteiskunnallista toimintakykyä ja rakentavat sosiaalista kestävyttä. Näiden pohjalta Raivio ja Karjalainen ovat muodostaneet kuvion, jossa kullekin osallisuuden ulottuvuudelle hahmottuu negatiivinen vastapari eli syrjäytymisen eri ulottuvuudet. Nämä ovat turvattomuus sekä taloudellinen ja terveydellinen huono-osaisuus, toiseksi vieraantuminen ja objektiivisuus, ja kolmanneksi osattomuus ja vetäytyminen. Raivion ja Karjalaisen mukaan täysimääräinen osallisuus ei toteudu, jos jokin osallisuuden ulottuvuuksista puuttuu, eli kaikkien ulottuvuuksien tulee olla tasapainossa. Heidän mukaansa tasapainoinen osallisuuden kolmio ilmentää yksilön hyvinvointia, joka puolestaan heijastuu yhteiskuntaan sosiaalisena kestävytenä. (Raivio & Karjalainen 2013, 16–17.)

Tutkimuskysymykseni ovat, *miten nuoret aikuiset kertovat osallisuuden kokemuksistaan ja millaisia merkityksiä he antavat osallisuuden eri ulottuvuuksille?* Tulen

³Allardt, Erik 1976: Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. WSOY. Porvoo.

tarkastelemaan, mihin nuorten osallisuus kiinnittyy ja mitkä ovat nuorille keskeisiä tekijöitä osallisuuden rakentumisessa.

Itse lähdän liikkeelle siitä, minkä myös Raivio ja Karjalainen tuovat esiin, että osallisuus ja osattomuus ovat ensisijaisesti yksilöllisiä kokemuksia ja tunteita, joista emme voi puhua toistemme puolesta (Raivio & Karjalainen 2013, 14). Myös Kivistön mukaan merkityksellistä osallisuudessa on kokemus osallisuuden toteutumisesta (Kivistö 2014, 56–57).

3.2 Tutkimusaineisto

Tutkielmani aineisto on osa laajempaa haastatteluaineistoa, jota on kerätty Lapin yliopiston sosiaalityön oppinaineessa tehdyssä tutkimuksessa ”Nuorten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa.” Tutkimushankkeessa kerättiin nuorten elämäntilanteesta haastatteluja (n = 24), joissa keskityttiin nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen käyttökokemuksiin, nuorten kokemukselliseen osallisuuteen ja toimijuuteen palveluissa ja paikallisyhteisöissä.

Nuoret ovat kolmesta eri lappilaisesta kunnasta, ja jokaisesta kunnasta valittiin kahdeksan ensimmäistä tutkimushaastatteluun suostunutta nuorta. Haastatellut olivat 19–25-vuotiaita, paitsi yksi nuorista oli täyttänyt 26 vuotta juuri ennen haastattelua. Osallistujista 6 oli naisia ja 18 miehiä, ja heidän koulutustaustansa vaihteli suuresti. Osalla ei ollut peruskoulun jälkeistä koulutusta lainkaan, toisilla puolestaan oli kesken jääneitä ammatti- tai lukio-opintoja, ja joillakin oli suoritettuna ylioppilastutkinto tai ammattitutkinto.

Haastattelut toteutettiin kullakin paikkakunnalla nuorten työpajoilla, joissa nuoret toimivat erilaisissa rooleissa, kuten työkokeilussa, kuntouttavassa työtoiminnassa, työharjoittelussa, palkkatuella tai oppisopimuksella. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina, joissa keskusteltiin nuorten elämäntilanteesta yleisesti ja heidän kokemuksistaan muokanneista tekijöistä. Nuoret puhuivat kouluajoistaan, harrastuksistaan, perhesuhteistaan sekä sosiaalisista verkostoistaan. Haastatteluissa keskityttiin erityisesti nuorten kohtaamisiin palvelujärjestelmän kanssa

ja siihen, millä tavoin palveluissa oli kyetty tunnistamaan heidän tarpeitaan, millä tavoin dialogisuutta oli kyetty synnyttämään työntekijöiden ja nuoren välille, miten nuori oli kokenut osallisuutensa palveluissa ja miten palvelu tuki nuorta elämäntilanteessaan. Haastattelut olivat keskimäärin noin tunnin pituisia, ja ne nauhoitettiin haastateltavan suostumuksella.

Joidenkin taustaan kuului vaikeita lapsuuden kokemuksia, masennusta, koulukiusaamista tai terveydellisiä ongelmia. Osalla ongelmat olivat kasaantuneet, mutta osalla ongelmat rajoittuivat lähinnä ammatinvalintaan, koulutus- tai työpaikan saamiseen tai itselle soveltuvan työelämään johtavan reitin löytymiseen. Vaikka nuoria yhdisti jääminen eripituisiksi ajoiksi koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle, heidän elämäntilanteensa olivat hyvin erilaisia. Haastatteluhetkellä he osallistuivat sosiaaliseen kuntoukseen.

Itse hyödynnän tutkielmassani viittä haastattelua. Nuorista kolme on naisia ja kaksi miehiä, ja iältään he ovat 20-26-vuotiaita. Kahdella näistä nuorista ei ollut haastatteluhetkellä peruskoulun jälkeistä tutkintoa, yhdellä oli sekä ylioppilastutkinto että ammattitutkinto ja kaksi heistä oli suorittanut ammattitutkinnon.

Aineistojen jakaminen ja yhteiskäyttö ovat tiedeyhteisölle jossain määrin tyypillisiä toimintatapoja ja perusteita tutkimusaineiston pitkäaikaiselle käytölle on useita. Aineiston kerääminen ja prosessointi tutkimuskäyttöön edellyttää paljon sekä teknisiä että työvoimaresursseja, minkä vuoksi on järkevää lisätä jo kerätyn aineiston laajaa uudiskäyttöä sen jälkeen, kun alkuperäinen tutkimus on valmistunut. Jo analysoitua aineistoa on myös mahdollista tarkastella uudesta näkökulmasta. (Kuula 2011, 227.)

Tutkimusaineistoon voidaankin suhtautua resurssina, jota on mahdollista käyttää myös alkuperäisen tutkimushankkeen jälkeen, mikä puolestaan tukee julkisten tutkimusresurssien järkevää käyttöä. Aineistolle, joka on kerätty tiettyyn tarkoitukseen, voidaan esittää alkuperäisestä poikkeavia tutkimuskysymyksiä tai aineistoon voidaan soveltaa myös uutta analyysimenetelmää. (mt., 228.)

3.3 Tutkimusmenetelmänä narratiivinen tutkimus

Sovellan tutkielmassani narratiivista tutkimusta. Narratiivisuuden käsite on lähtöisin latinan kielestä, jossa substantiivi *narratio* tarkoittaa kertomusta ja verbi *narrare* kertomista. Suomen kielessä sillä ei ole vain yhtä hyväksyttyä käännettä. (Heikkinen 2010, 143.)

Narratologian tutkimuskohteena on kertomusteksti, joka on yleensä fiktiivinen romaani tai novelli. Klassisessa narratologiassa tutkitaan kerronnan yleistä kielioppia ja kertomusten rakentumista, jälkiklassisessa narratologiassa puolestaan kertomus ymmärretään enemmän prosessiksi kuin staattiseksi lopputuotteeksi, jolloin tekstin ohella tutkimuksen kohteeksi nousee myös konteksti. (Aaltonen & Leimumäki 2010, 123.)

Kertomuksen ja kerronnan tutkimus on kuulunut keskeisesti kirjallisuuden tutkimukseen (Aaltonen & Leimumäki 2010, 119). Tämän lisäksi narratiivisuudella on pitkät perinteet myös filosofiassa ja kielitieteessä, ja viime aikoina kiinnostus narratiivisuutta kohtaan on kasvanut ja levittäytynyt eri tieteenaloille (Heikkinen 2010, 143-144; Aaltonen & Leimumäki 2010, 119).

”Narratiivinen” tai ”tarinallinen” tutkimus viittaa sellaiseen tutkimukseen, jossa käytetään narratiivin, tarinan tai kertomuksen käsitettä ymmärrysvälineenä (Hänninen 2000, 15). Narratiiviseen tutkimukseen liittyvät käsitteet eivät ole vakiintuneita, vaikka käsitteitä paljon käytetään esimerkiksi yhteiskuntatieteissä, psykologiassa, kasvatustieteessä kuin taloustieteessäkin (Heikkinen 2010, 145; Anglé 2014, 69). Eri tieteenalojen ja koulukuntien välillä on suuria eroja sen suhteen, kuinka narratiivisuus ja kertomus ymmärretään, ja niitä käytetään analyysissa sekä tulkinassa eri tavoin (Heikkinen 2010, 145; Aaltonen & Leimumäki 2010, 119). Myös tutkijasta voi riippua, kuinka termejä kuten narratiivi, tarina, kertomus, elämäntarina tai elämäkertomus käytetään (Anglé 2014, 69). Käsitteen käytön kirjavuus saattaa aiheuttaa sekaannusta (Hänninen 1999, 19), ja kertomukseen sekä sen tutkimuksessa käytettävien käsitteiden liiallista laveutta ja leviämistä on myös kritisoitu (Aaltonen & Leimumäki 2010, 147).

Toisin kuin kirjallisuuden tutkijat, monet sosiaalitieteilijät käyttävät kertomusta ja tarinaa toistensa synonyymeina (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189; Aaltonen & Leimumäki 2010, 121). Tarja Aaltosen ja Anna Leimumäen mukaan tällä tavoin menetetään analyyttisiä mahdollisuuksia, jotka käsitteiden erottaminen toisistaan tarjoaa (Aaltonen & Leimumäki 2010, 121). Itse tulen kuitenkin käyttämään kertomuksen ja tarinan käsitettä rinnakkain toistensa synonyymeina. Myös Vilma Hänninen (1999, 15) on omassa väitöskirjassaan päätenyt käyttämään termejä ”narratiivinen” ja ”tarinallinen” synonyymisesti.

Narratiiviselta aineistolta voidaan edellyttää kertomukselle ominaisia piirteitä kuten sitä että tarinassa on alku, keskikohta, loppu, sekä ajassa etenevä juoni, mutta löyhemmin nähtynä narratiivisena aineistona voidaan pitää mitä tahansa kerrontaan perustuvaa aineistoa (Heikkinen 2010, 148). Koska narratiivista tutkimusta tehdään niin monilla eri aloilla, voidaan tarinalla tarkoittaa sekä kaunokirjallisia tuotteita että suullisesti kerrottuja tarinoita (Hänninen 1999, 19), ja narratiiviseksi aineistoksi luetaan vaikkapa haastattelut, vapaat kirjalliset vastaukset, päiväkirjat ja dokumentit (Heikkinen 2010, 148). Sosiaalitieteissä ihmisten kertomukset elämästään ja varsinkin omaelämäkerrat ovat olleet vuosikymmeniä laadullisen tutkimuksen keskeistä materiaalia (Hänninen 1999, 18).

Narratiivisuuden ja sen lähikäsitteiden käyttö on lisääntynyt merkittävästi tutkimuskirjallisuudessa 1980-luvun puolesta välistä lähtien, mutta erityisen voimakasta nousu oli 1990-luvulla. Tällöin alettiin puhua yleisesti narratiivisesta käänteestä. Narratiivisuuden esiinnousu liittyy menossa olevaan tiedon- ja tiedekäsityksen muutokseen, jota on kutsuttu myös käänteeksi kohti konstruktivismia. Konstruktivismilla tarkoitetaan näkemystä, jonka mukaan ihmiset rakentavat eli konstruoivat tietonsa sekä identiteettinsä kertomusten välityksellä. Narratiivisuus liitetään usein konstruktivismin ohella myös esimerkiksi postmodernismiin. Postmoderni tiedonkäsitys kyseenalaistaa modernistisen tieteen objektivistisen puhetavan ja samalla käsityksen arvovapaasta, neutraalista tiedosta. Postmoderni ajattelutapa tuo objektiivisuuden tilalle tietämisen kontekstuaalisuuden – tietäminen on aina jostakin tietystä perspektiivistä, jostain näkökulmasta tietämistä. Tällöin hylätään moderni ajatus yleispätevästä ja universaalista tiedosta. Hannu L.T. Heikkisen (2010) mukaan tämä on kannustanut marginaalissa eläviä ihmisryhmiä luomaan omia kertomuksiaan, joiden avulla he irrottautuvat ”suurten

kertomusten” tarinoista, jotka saattavat olla hallitsevia ja alistavia. Heikkinen esittää, että ihmisten elämäkertomuksiin pohjautuva merkityksenanto mahdollistaa sen, että ihmisten äänet pääsevät aidommin esiin. Tällöin tieto muodostuu moniäänisempänä ja ryhmänä pieniä kertomuksia, eikä yhtenä universaalina, suurena kertomuksena, joka saattaa toimia myös vallan ja manipuloinnin välineenä. (Heikkinen 2010, 143–147; 156–157.)

Narratiivinen tutkimus ei tähtääkään objektiiviseen ja yleistettävään tietoon, vaan paikalliseen, henkilökohtaiseen sekä subjektiiviseen tietoon (Heikkinen 2010, 156–157). Narratiivisuuden mukaan tieto on keskustelunomaista ja ihmisten keskinäisiin neuvotteluihin pohjautuvaa, sekä kerronnallista ja tarinoiden muodossa esiintyvää (Anglé 2014, 64). Kertomusta voidaan pitää vuorovaikutuksen välineenä, sillä kertomisen avulla jaetaan ja tehdään ymmärrettäväksi kokemuksia, luodaan luottamusta sekä ylläpidetään ryhmiä. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189)

Kertomuksilla on myös tärkeä merkitys identiteetin muotoutumisen kannalta, eikä identiteettiä pelkästään ilmaista tarinoiden välityksellä, vaan myös tuotetaan (Kaasila 2008, 44; Spector-Mersel 2011, 173–174). Identiteetin rakentuminen voidaan nähdä prosessina, jossa kertoja valitsee ja suodattaa joko tietoisesti, mutta useimmiten tiedostamattaan elämänsä historiastaan tietyt elementit, joista kerrottu elämäntarina muodostuu (Spector-Mersel 2011, 173–174). Kertomusten kautta onkin mahdollista ymmärtää menneisyyttä, minkä lisäksi kertomisen hetki ja tilanne tuottavat myös uutta – itsensä kertominen on samalla itsensä uudelleen näkemistä ja tuottamista (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189, 220).

Päädyin itse narratiiviseen tutkimukseen sen vuoksi, että katson sen tukevan parhaiten tutkimustehtävääni, eli nuorten osallisuuden kokemusten tarkastelua. Sosiaalitieteessä kerronnallinen lähestymistapa lukeutuu laadulliseksi tutkimukseksi (Aaltonen & Leimumäki 2010, 121). Narratiivisessa tutkimuksessa, kuten muussakin laadullisessa tutkimuksessa, on pyrkimyksenä tuoda esiin tutkimukseen osallistuvien ihmisten oma tapa antaa asioille merkityksiä, ja narratiivisen tutkimuksen piirissä ajatellaan, että nimenomaan kertomukset välittävät näitä merkityksiä parhaiten (Hänninen 1999, 34). Huomio kohdistuu ihmisten elämään heidän itsensä kokemana sekä niihin merkityksiin, joita ihmiset antavat elämälleen tarinoiden kautta (Heikkinen 2010, 156–157). Kertomuksista puhuttaessa kiinnostus suunnataan usein maailman kokemiseen

(Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 190–191), mutta kertomuksia ei nähdä vain suorina kopioina kokemuksistamme, vaan kyse on kokemuksiemme merkityksellistämisestä tietyllä tavalla (Kaasila 2008, 61).

Tutkimuksessani jaan Aaltosen ja Leimumäen näkemyksen, jonka mukaan vaikka todellisuudessa ei ole mahdollista tietää, kuinka toinen ajattelee ja tuntee, on kertomusten avulla mahdollista päästä epäsuorasti kokemuksen käsittämisen äärelle (Aaltonen & Leimumäki 2010, 138). Tutkimuksen periaatteina toimivat dialogisuus sekä tutkijan avoimuus merkityksille, joita aineistosta nousee esiin (Hänninen 1999, 34).

Kansainvälisesti yleisin tapa kerätä ihmistieteissä narratiivista aineistoa on haastattelu (Hänninen 2010, 164–166). Kerronnallisesta haastattelusta puhuttaessa mieltävät toiset kertomuksen koko elämän kattavaksi elämäkerraksi, toiset puolestaan erilaisiksi, pieniksi ja suuriksi kertomuksiksi viimeaikaisista kokemuksista (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 190–191). On huomionarvoista, että on olemassa hyvin erilaisia tutkimushaastatteluja ja haastatteluaineistot eroavat toisistaan myös kerronnallisten piirteidensä osalta – haastateltavalle voidaan esimerkiksi antaa tilaa kertoa asioista omin sanoin tai häntä voidaan johdattaa kysymys-vastaus-tyyppisesti (Aaltonen & Leimumäki 2010, 119). Kertomusmuotoista aineistoa syntyy varmimmin silloin, kun haastateltavaa pyydetään haastattelun alussa kertomaan tarinaansa aiheesta, joka on tutkimuksen kohteena (Hänninen 2010, 164–166).

Kuten aiemmin toin esiin, hyödynnän tutkimuksessani puolistrukturoituja teemahaastatteluja. Narratiivinen lähestymistapa ja käyttämäni haastatteluaineisto ovat mielestäni yhteensopivia, sillä kuten Hänninen on esittänyt, voidaan tarinallisia tulkintoja nostaa esiin myös teemahaastattelun avulla kerätystä aineistosta, varsinkin jos haastattelu etenee ajallisen järjestyksen mukaisesti. Omassa haastatteluaineistossani nuorten kertomukset saattoivat rönsyillä nykyhetkestä menneisyyteen ja sieltä takaisin, mutta Hännisen mukaan myös aineistosta, joka ei sisällä tutkimusten kohteena olevien ihmisten alku-keskikohta-loppu-tyyppisiä kertomuksia, voidaan nostaa esiin tarinallisia tulkintoja. (mt., 164–166.)

Päädyin narratiiviseen analyysiin myös siitä syystä, että narratiivista lähestymistapaa on mahdollista hyödyntää sosiaalityön piirissä muutenkin. Esimerkiksi Heikkinen (2010) on tuonut esiin, kuinka sosiaalityön ja kuntoutuksen parissa narratiiveja on käytetty myös

ammattillisena työvälteenä, ja taustalla on vaikuttanut ajatus identiteetistä, jota on rakennettava jatkuvasti uudelleen kertomusten kautta. Niin kutsutussa identiteettityössä elämäntarina tuotetaan ja tuodaan tarkastelun kohteeksi, jolloin elämän sirpaleisuudesta saadaan koottua ehjempi kokonaisuus ja lisättyä tunnetta elämäntarinnasta. (Heikkinen 2010, 152).

Kennedy Saldanhan ja Lynn Nybellin (2017) mukaan narratiivisen tutkimuksen merkitys sosiaalityölle on puolestaan siinä, että se voi avata itsestäänselvytenä pidettyjä sosiaalityön rakenteita tuoden käytäntöön ja tutkimukseen uusia mahdollisuuksia ja nostaa esiin uusia ongelmia. Saldanha ja Nybell ovat omassa tutkimuksessaan nuorten parissa pyrkineet tulkitsemaan tarinoita ja tutkimaan niiden merkityksiä ilman, että he asemoisivat itsensä nuorten yläpuolella oleviksi asiantuntijoiksi. Yritän itsekkin välttää tällaista asiantuntijan positiota keskittymällä haastatteluun osallistuneiden nuoriin omiin kokemuksiin osallisuudesta ja kertomuksiin siitä, kuinka osallisuus heidän elämässään näyttäytyy. (Saldanha & Nybell 2017, 207, 217.)

Saldanha ja Nybell esittävät lähestymistavan eduksi myös sen, että sillä voidaan edistää ”äänen” antamista lapsille ja nuorille. Tällöin esiin nousee kysymyksiä, jotka tulevat palvelunkäyttäjiltä itseltään, mikä mahdollistaa sen, että nuorten näkökulma otetaan näissä asioissa huomioon. Yritystä antaa nuorelle ”ääni” on myös kritisoitu, mihin palaan vielä seuraavassa, tutkimuseettikää käsittelevässä luvussa. (mt., 208–209.)

3.4 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkija tarvitsee työssään ammattitaidon lisäksi myös eettisiä periaatteita, sääntöjä, normeja sekä arvoja, eli toisin sanoen ammattiaan harjoittaessaan tutkija on samalla moraalinen toimija (Pietarinen 2002, 58). Eettiset kysymykset kuuluvat erottamattomasti kaikkeen tutkimustyöhön, vaikka niitä ei aina mielletäisi eettisiksi (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 52). Eettisiä kysymyksiä voi liittyä vaikkapa tutkimuskohteen ja menetelmän valintaan, aineiston hankintaan, tutkittavien kohteluun, ja tutkimustulosten vaikutuksiin (Kuula 2011, 11). Lisäksi yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tutkija voi joutua vaikeiden eettisten

kysymysten eteen sen vuoksi, että tutkimuksen aihe on arkaluontoinen (Heikkilä 2002, 165).

Ihmistieteissä tutkimusetiikkaan vaikuttavia normeja ovat tutkittavien ihmisten itsemääräämisoikeuden turvaaminen, yksityisyyden kunnioittaminen, tutkittavan tunnistettavuuden estäminen sekä vahingoittumattomuus. Kun tutkitaan tavallisia kansalaisia, ihmisten yksityisyys on tavalla tai toisella tutkimuksen kohteena, mutta arkaluonteisia asioita tulee tutkia siten, että kunnioittaa tutkittavien oikeuksia ja yksityisyyttä sekä tuntee tutkimuseettiset normit. Aiheen arkaluonteisuus ei itsessään ole este tutkimuksen tekemiselle ja sosiaalitieteissä tutkimuksia voidaan perustella uudella tiedolla, joka mahdollistaa tulevaisuudessa entistä paremmin sosiaalisten ongelmien tunnistamisen, hoitamisen ja ennaltaehkäisemisen. Tällöin uutta tieteellistä tietoa on pystyttävä tuottamaan myös arkaluontoisista ja vaikeista asioista. (Kuula 2011, 60, 63, 75, 136, 156, 201.)

Valmiissa tutkimuksessa tutkittaville taataan mahdollisuus säilyä anonyymeinä ja tutkijan onkin tehtävä kaikki mahdollinen, että tutkittavan henkilöllisyys säilyy sovittaessa suojattuna eikä paljastu. Anonymiteetti edistää myös tutkimuksen objektiivisuutta siten, että se tekee arkojen ja ristiriitoja herättävien asioiden käsittelyn helpommaksi. Tutkimuksesta riippuen tutkittavien henkilöllisyys voidaan salata eri tavoin esimerkiksi viittaamalla tutkittavaan numerolla tai kirjaimella, tai käyttämällä fiktiivistä nimeä. Tässäkin on tosin varmistettava, ettei tutkittavaa kyetä tunnistamaan heidän taustansa paljastamisen kautta. (Mäkinen 2006, 114–115.)

Suurimmassa osassa tutkimuksia ei ole tarpeen kirjata tutkittavien nimiä mukaan tutkimusjulkaisuun, mutta jos ne jostain syystä sinne sisällytetään, on tutkijan arvioitava mitä siitä voisi käytännössä seurata, että tutkittavien tunnistaminen tulee mahdolliseksi tutkimuksessa esiin tulleiden seikkojen vuoksi. Omalla nimellä esiintyvä tutkittava saattaa paljastaa tietoja ei vain itsestään vaan myös lähipiiristään tai työyhteisöstään, joten tutkittavien oikeiden nimien käyttämisestä tulee harkita tarkkaan. Joskus kooltaan pieniä tai maantieteellisesti paikannettavia ryhmiä voidaan tunnistaa, vaikka tutkittavilla olisi peitenimet. (Kuula 2011, 204.)

Tutkijalla onkin vastuu tutkittavien yksityisyyden suojasta ja hänen tehtävänä on arvioida, mitkä asiat täytyy arkaluontoisuuden vuoksi raportoida erityisen varovaisesti.

(Kuula 2011, 204) Toisaalta tutkija ei voi aina aavistaa, mitkä asiat ovat tutkimukseen osallistuville erityisesti salassa pidettäviä, mutta niitä voivat olla esimerkiksi haastateltavien tekemät arviot ja luonnehdinnat heille tärkeistä ihmisistä. (Hänninen 2008, 133–134.)

Tavoitellessaan anonymiteettia tutkijan tasapainoilee kahden päämäärän välillä – tunnistamattomuuden tavoite kannustaa häivyttämään yksilöllisiä ominaispiirteitä ja muuttamaan tunnistamisen mahdollistava yksityiskohtia, samalla kun empiirinen aitous ja vakuuttavuus vaativat uskollisuutta aineistolle (Hänninen 2008, 133–134). Itse tuon omassa tutkimuksessani esiin pelkästään osallistujan sukupuolen ja iän, mainitsematta tutkittavien opiskelu- tai asuinpaikkaa. En myöskään käytä sellaisia sitaatteja, joissa haastateltavat ovat kertoneet arkaluontoiseksi laskettavia asioita läheisistään, vaan viittaan niihin enemmän yleisellä tasolla. Päädyin tähän ratkaisuun siitä syystä, että haastateltavat ovat nuoria aikuisia, joista osa on kotoisin pieniltä paikkakunnilta. En siltikään koe, että olisin joutunut tekemään asian suhteen suuria kompromisseja tai jättämään pois tutkimuksen kannalta oleellista tietoa.

Yksityisyyteen liittyy myös luottamuksellisuus tutkimusaineiston käsittelyssä, eli ihmisen henkilökohtaisia asioita ja tietoja ei levitetä ympäriinsä (Mäkinen 2006, 115–116). Lupaukset aineiston käyttötavoista, käyttäjistä, käyttöajasta ja säilyttämisestä annetaan tutkittavalle jo silloin, kun tehdään sopimus tutkimukseen osallistumisesta (Kuula 2011, 64). Luottamuksellisuuden varmistaminen on tutkijan moraalinen velvollisuus ja samalla luottamuksellisuus on tutkijan antama lupaus tutkittaville, johon tutkijan on suhtauduttava vakavasti (Mäkinen 2006, 115–116).

Ihmistieteellisessä tutkimuksessa harvoin aiheutetaan fyysistä vahinkoa tutkittaville henkilöille, mutta tutkimuksella saatetaan aiheuttaa henkisiä, sosiaalisia ja taloudellisia vahinkoja, jos tutkittavilta saatuja tietoja luovutetaan väärin käsiin. Sosiaaliviranomainen tai verottaja voi puuttua tutkittavan elämäntilanteeseen, jos hän saa tutkijalta käsiinsä arkaluontoisia tietoja, jotka tutkittava on antanut tutkimuskäyttöön luottamuksellisina. (Kuula 2011, 62–63.)

Ihmisiltä suoraan kerätyt aineistot kuten kyselyt tai haastattelut edellyttävät tutkijalta vaitiolovelvollisuutta, joka sitoo tutkijoita senkin jälkeen, kun varsinainen tutkimusenteko on päättynyt (Kuula 2011, 92). Itse olin tämän asian suhteen hyvin

tarkka ja pyrin myös säilyttämään haastatteluaineiston niin, ettei kukaan ulkopuolinen pääse siihen käsiksi. Tutkimuksen valmistumisen jälkeen luonnollisesti hävitän haastatteluaineiston asianmukaisesti.

Myös julkaistuilla tutkimustuloksilla voi olla vahingollinen vaikutus tutkittavien ihmisten elämään, esimerkiksi kielteinen kirjoittamistyylisi saattaa leimata tutkittavan edustaman ryhmän, vaikka yksittäistä henkilöä ei voidakaan tunnistaa tutkimusjulkaisusta (Kuula 2011, 63). Narratiivisen tutkimuksen kohteena ovat usein erilaiset, henkilökohtaisesti vaikeat kokemukset, kielteiset elämänmuutokset ja marginaalissa elävien ihmisryhmien kokemukset, minkä vuoksi on olennaista, ettei tutkimus lisää osallistujien vaikeuksia tai vahvista tutkittaviin kohdistuvaa stigmaa (Hänninen 2008, 122). Tämä ei tarkoita, että tutkijan tarvitsee hyväksyä kaikkia puolia tutkittavien elämästä ja asenteista, mutta kriittinen tutkija voi selittää tutkittavan elämää sortumatta tämän asenteelliseen mustamaalaamiseen (Kuula 2011, 63).

Anonymiteetin säilyttämisen ja luottamuksellisuuden lisäksi minua pohditutti tutkimusetiikkaan liittyen myös narratiivinen lähestymistapa. Hännisen mukaan narratiiviselle lähestymistavalle on ollut alusta alkaen ominaista eettisten kysymysten vahva korostus, ja narratiivinen tutkimusote on nähty kohdehenkilöitä, sekä ihmisyyttä ylipäättään erityisellä tavalla kunnioittavana metodologiana (Hänninen 2008, 123).

Eettisen arvokkuuden perustana pidetään sitä, että tehty tutkimus kunnioittaa ihmisen ominaislaatua ja antaa tutkimuksen kohteille tilaisuuden ilmaista itseään omalla äänellään. ”Äänen antaminen” on kuitenkin suhteellista, sillä riippumatta siitä miten aineistoa analysoidaan tai esitetään, tutkija aina valikoi ja pelkistää aineiston rikkautta. Eräs narratiiviseen tutkimukseen liittyvistä ongelmista koskeekin sitä, kenellä on oikeus tulkita aineistossa esiintyviä elämäkerrallisia kertomuksia? Lisäksi on otettava huomioon, että tulkituksi joutuminen tai oman tarinan löytyminen lyhennettynä ja kenties hiukan muunneltuna julkaisusta voi herättää osallistujassa tunteen siitä, että hän on menettänyt jotain omasta subjektiudestaan tai joutunut kohteen asemaan. Vielä aremmista asioista voi olla kyse siinä, kuinka tarinaa on tulkittu sekä käsitteellistetty tutkittaville vierailta sanoilla. On tärkeää tuoda ilmi, että sekä tulkinnassa että esityksessä on viime kädessä esillä tutkijan ääni. Lisäksi tutkittavan kunnioittamiseen kuuluu, ettei tämän tarinan arvoa mitätöidä tai kyseenalaisteta esimerkiksi haastateltavan kertomaa epäilemällä. (mt., 34, 130–132, 174.)

Narratiivisessa tutkimuksessa myös tutkimukseen osallistuneiden läheisten tunnistamattomuus on haasteellinen tehtävä, sillä kertomukset ovat kontekstuaalisia ja sijoittavat haastateltavan ihmissuhteidensa verkostoon. Jos osallistuja itse on tarinasta tunnistettavissa, niin ovat myös hänen läheisensä. Hännisen mukaan jos etiikan vaatimukset halutaan täyttää viimeiseen asti, pitäisi tarina tarkistuttaa myös läheisillä ennen sen julkaisemista. Tämä on harvoin kuitenkaan mahdollista käytännössä. Läheisten suojaamiseen tulisi silti pyrkiä silloinkin, vaikka haastateltava itse olisi valmis anonymiteetistä tinkimään. (Hänninen 2008, 134.)

Parhaassa tapauksessa (narratiivinen) tutkimus tuottaa samaistumisen kokemuksia ja mahdollisuutta reflektoida omaa tarinaa. Jokaisessa tutkimuksessa tulisi kuitenkin miettiä, kuinka nämä mahdollisuudet toteutuvat juuri kyseisessä tutkimuksessa vai tapahtuuko peräti jotakin päinvastaista. Esimerkiksi, jos tutkija valitsee tietyn tyyppisiä tarinoita etualalle tutkimusraportissaan, vahvistaako hän tällöin vanhoja mallitarinoita vai tuottaako uusia? (mt., 135.)

3.5 Aineiston analyysi

Kertomuksen analyysillä ei tarkoiteta yhtä vakiintunutta menetelmää, joka kulkisi alusta loppuun ennalta sovittujen vaiheiden kautta (Hyvärinen 2010, 90), sen sijaan narratiivisen tutkimus pitää sisällään erilaisia tutkimusmenetelmiä ja aineistonlukutapoja (Hänninen 2000, 30; Anglé 2014, 69). Tutkijalla on käytössään analyyttisiä välineitä, joita hän soveltaa aineistoon tutkimuskysymyksiin pohjautuen (Hyvärinen 2010, 90). Narratiivisen aineiston analyysitapa on usein vapaamuotoinen, mutta myös tarkkoja analyysimenetelmiä on olemassa (Anglé 2014, 77).

Itse hyödynnän tutkielmassani Gabriela Spector-Merselin (2011) narratiivisten tekstien tulkintamallia. Spector-Merselin mukaan aina kertoessamme itsestämme, valitsemme mitkä elämäntapahtumat sisällytämme tarinaan ja mitkä jätämme pois. Keskeistä on kerrottavan tarinan ytimen, eli eräänlaisen päätepisteen (end point) luominen, mikä tapahtuu ihmisen sitä tiedostamatta. (Spector-Mersel 2011, 173–174.)

Myös muut tutkijat ovat tuoneet esiin Spector-Merselin nostamia asioita. Esimerkiksi Ulla-Maija Salo(2008) kirjoittaa, että jokainen poimii itselleen merkitykselliset seikat

osaksi elämäntarinaansa, ja että toiset asiat otetaan mukaan siinä missä toiset jätetään pois (Salo 2008, 82). Hyvärinen puolestaan nostaa esiin, että kertomus ja tapahtumat etenevät harvoin samalla nopeudella, vaan joskus kertoja kuittaa parilla lauseella yli kymmenen vuoden ajanjakson, välillä taas ikään kuin pysäyttää tapahtumien etenemisen ja kuvailee tiettyä tilannetta, ihmisiä ja tunnelmaa erittäin tarkasti – tämä viittaa luonnollisesti siihen, että nämä tapahtumat ovat kertojalle erityisen tärkeitä (Hyvärinen 2010, 93). Heli Mutasen ja Päivi Siivosen (2016) mukaan siitä, mitä haastateltava pitää kertomisen arvoisena ja miten tarkasti tai laajasti hän siitä kertoo tai jättää kertomatta, käydään jatkuvaa neuvottelua haastateltavan ja haastattelijan välisessä vuorovaikutuksessa (Mutanen & Siivonen 2016, 92).

Aaltonen & Leimumäki nostavat myös esiin, kuinka tarinan tapahtumiin ja niiden kerrontaan liittyy kulttuurisia konventioita, esimerkiksi omasta elämästään kertovalla oletetaan olevan moraalinen velvollisuus kertoa siitä todenmukaisesti. Kokemukset eivät kuitenkaan jää muistiin sellaisinaan, minkä lisäksi ihminen ei kerro tietystä tapahtumasta tai kokemuksesta aina samaa kertomusta vaan erilaisia versioita, jotka muuttuvat ajan myötä. Kokemus ei muutu kertomukseksi suoraan ja sekä kerronta että tulkinta edellyttävät monenlaisia valintoja. Esimerkiksi toistolla vakuutetaan kerrontahetkellä kuulijaa tietyn tapahtuman merkityksellisyydestä (Aaltonen & Leimumäki 2010, 131, 147.)

Spector-Mersel käsittää narratiivin syntymisen kuuden eri valintamekanismin kautta, joiden avulla elämäkerralliset faktat valitaan, suodatetaan ja lajitellaan, tarkoituksena aiemmin mainitun päätepiirteen luominen. Analyysissä pyritään paikantamaan näiden mekanismien ilmentymiä kertomuksessa, ja tällä tavoin tunnistamaan tarinan päätepiirteen ja sen mukaan muodostettu identiteetti. (Spector-Mersel 2011, 172.)

liris Kivioja ja Anna-Maija Puroila (2017) ovat suomentaneet nämä kuusi valintamekanismia käsitteillä aineistoon syventyminen (inclusion), terävöityminen (sharpening), pois jättäminen (omission), vaikeneminen (silencing), häivyttäminen (flattening) sekä tarinan merkitysten nimeäminen ("appropriate" meaning attribution) (Kivioja & Puroila 2017, 42–43). Itse käytän syventymisen tilalla inkluusiota ja tarinan merkitysten nimeämisen sijaan puhun sopivan merkityksen antamisesta tarinalle.

Spector-Merselin tulkintamallissa inkluusiolla tarkoitetaan elämänhistorian faktojen, tapahtumien tai ajanjaksojen esittämistä, jotka ovat yhteneväisiä tarinan päätepisteen kanssa vahvistaen sitä. Osa näistä faktoista, tapahtumista tai ajanjaksoista esitetään hallitsevina terävöittämisen mekanismin avulla, jolloin niitä käsitellään yksityiskohtaisesti tai liioitellaan. Pois jättäminen ja vaikeneminen ovat mekanismeja, jolloin jätetään kertomatta joistakin faktoista, tapahtumista tai ajanjaksoista, joko koska ne ovat merkityksettömiä tarinan päätepisteen kanssa (pois jättäminen) tai koska ne ovat ristiriidassa sen kanssa (vaikeneminen). Vaikeneminen on näistä kahdesta mekanismista vahvempi, jonka tehtävänä on ylläpitää muodostettua identiteettiä ja estää sen kannalta sopimattomien faktojen mukaanpääsy tarinaan. Häivyttämisessä on kyse siitä, että faktat, tapahtumat tai ajanjaksot tiivistetään ja niille annetaan vain vähäinen huomio. Häivyttämisessä eroaa vaikenemisesta ja huomiotta jättämisestä siten, että kahdessa jälkimmäisessä tietyistä asioista ei sanota mitään, mutta häivyttämisen tapauksessa niistä sanotaan vain vähän. Joskus häivyttämisen kautta kertoja tuo esille jonkin faktan, mutta samalla korostaa sen vähäistä merkitystä tarinan kokonaisuuden kannalta. Sopivan merkityksen antamisella Spector-Mersel viittaa siihen, kuinka tarinalle annetaan merkitys, joka on linjassa tarinan päätepisteen kautta ja siten ”sopiva”. Tämän mekanismin avulla on mahdollista antaa merkitys sellaisillekin tapahtumille, jotka eivät tapahtumahetkellä olleet olleet huomionarvoisia tai pitivät tuolloin sisällään erilaisen merkityksen, kuin mitä kertoja niille jälkepäin antaa. (Spector-Mersel 2011, 174.)

Spector-Merselin mukaan tutkija voi tulkintamallin avulla seurata narratiivisen identiteetin muodostusprosessia aloittamalla käsillä olevasta elämäntarinasta ja menemällä käänteisesti taaksepäin kohti tarinan päätepistettä tarkastelemalla kuutta valintamekanismia, joiden avulla ilmaistaan ja vahvistetaan kertojan tuottamaa identiteettiä. Elämäntarinan lisäksi on tärkeää tunnistaa myös kertojan elämänhistoria, joskin näistä ensiksi mainittu on tulkinnan varsinainen kohde. Kertojan elämän keskeisten faktojen ja tapahtumien tunnistamista tarvitaan, jotta tutkija osaa ymmärtää kertojan tekemää narratiivista valikointia. Spector-Merselin mukaan kertomuksen analyysi on hyvä aloittaa inkluusion mekanismin tarkastelulla, pistämällä merkille mitkä ovat keskeiset faktat, tapahtumat ja elämävaiheet sekä tutkimalla mistä tarina kertoo. Tämän lisäksi huomiota tulee kiinnittää siihen, mitkä osat elämäntarinasta puuttuvat, eli tarkastella poisjättämisen ja vaikenemisen mekanismeja. Spector-Merselin mukaan

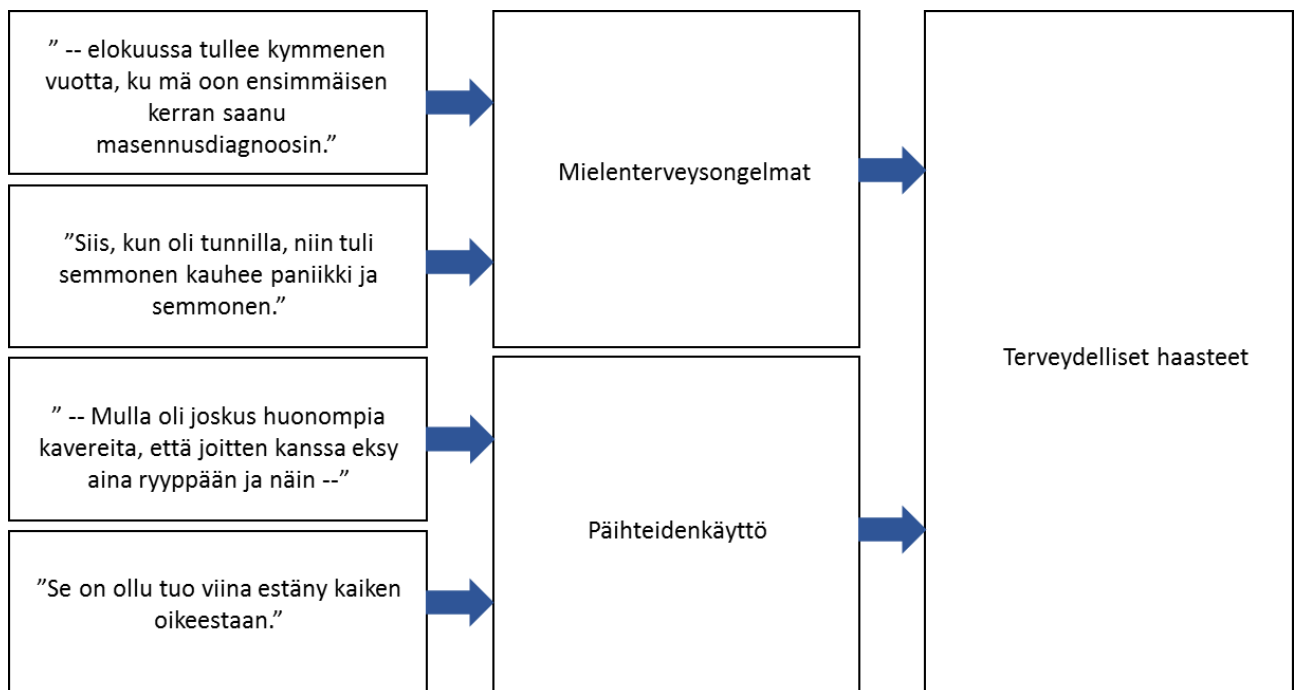
tietty fakta jätetään pois silloin, kun se on yhdentekevä tarinan päätepisteen kanssa, siinä missä jostakin faktasta vaietaan kun se on tarinan päätepisteen kanssa ristiriidassa. Spector-Mersel tuo esiin, että sama analyysi voidaan tehdä eri tarinoille ja vertailla näitä keskenään, minkä kautta voidaan tunnistaa, millä tavalla kertojien tekemät valinnat eroavat toisistaan tai mikä niitä yhdistää. Erilaisista elämänhistorioista on mahdollista muodostua samankaltaisia tarinoiden päätepeiteitä ja samanlaisista elämänhistorioista puolestaan erilaisia tarinoiden päätepeiteitä. (mt., 175–176, 178.)

Aineistoa analysoidessa luin ensin kaikki haastattelut läpi saadakseni yleiskuvan siitä, millä tavoin haastateltavat kuvailevat elämäänsä ja osallisuuden kokemuksiaan. Lähdin liikkeelle siitä, millaisia asioita haastateltavat ovat sisällyttäneet kertomuksiinsa, mukailen Spector-Merselin tulkintamallia. Tämän jälkeen luin jokaisen haastattelun erikseen ja tarkastelin sitä, millä tavalla haastatteluissa nousevat esiin osallisuuden kolme eri osatekijää eli taloudellinen, toiminnallinen ja yhteisöllinen osallisuus. Alleviivasin aineistosta nämä kohdat eri värein, jotta hahmottaisin niiden esiintyvyyden aineistossa selkeämmin.

Kiinnitin Spector-Merselin tulkintamallin mukaisesti huomiota myös siihen, onko tarinoissa eli haastatteluissa korostettu jotakin tiettyä osallisuuden ulottuvuutta ja ovatko toiset osallisuuden osatekijät jääneet tarinoista kokonaan pois tai viitataan niihin vain lyhyesti. Pyrkimyksenäni ei kuitenkaan ollut tarinan päätepisteen ja sitä kautta muodostetun identiteetin arviointi Spector-Merselin tulkintamallissa esitetyllä tavalla, vaan tutkimukseni keskiössä ovat nuorten kertomukset osallisuuden kokemuksistaan. Spector-Merselin esille tuomaa mallia hyödynsin siten, että sen avulla oli mahdollista tarkastella mitä kokemuksia nuoret olivat sisällyttäneet kertomuksiinsa, mitä tarinoissa korostettiin, mihin viitattiin vain ohimennen tai mitä jätetty kokonaan sivuun.

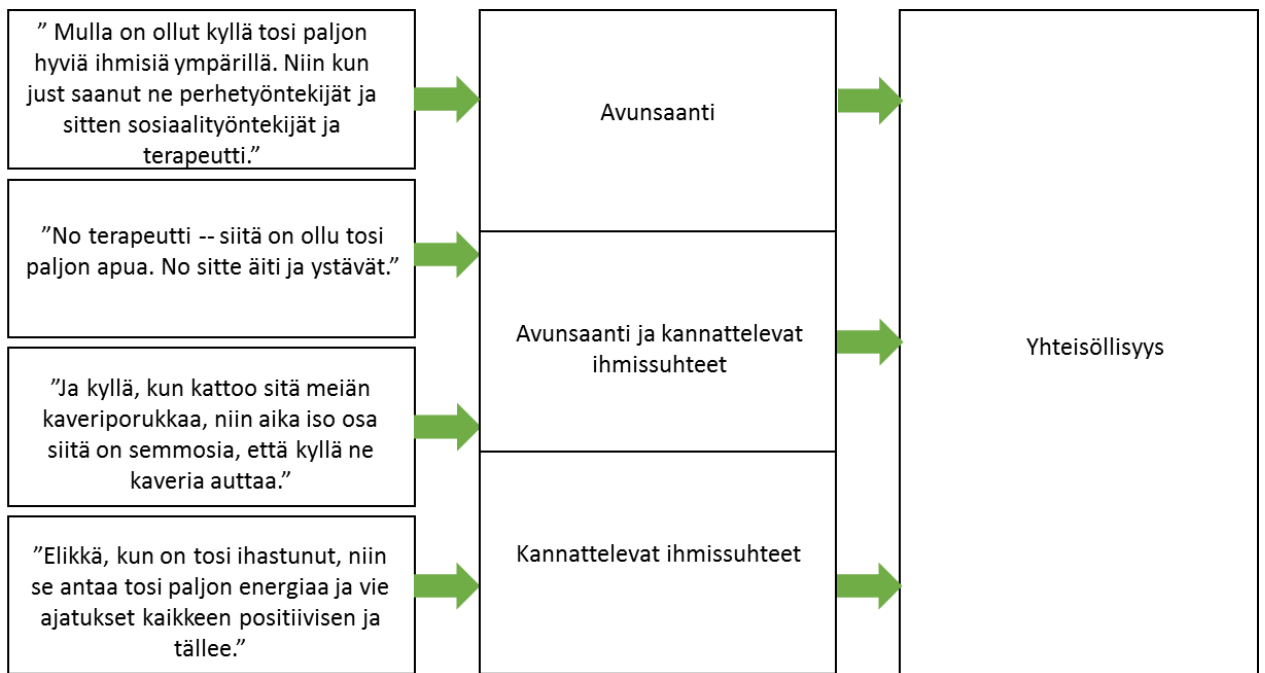
Haastateltavien kertomuksista oli löydettävissä kokemuksia kaikista osallisuuden eri ulottuvuuksista, mutta myös kokemuksia syrjäytymisen ulottuvuuksista oli vastaavasti esillä. Päätin analyysissä jaotella nuorten kokemukset sen mukaan, voidaanko niiden nähdä heikentävän vai vahvistavan osallisuutta. Osallisuutta heikentäviin kokemuksiin lukeutuivat terveydelliset haasteet kuten mielenterveysongelmat ja päihteidenkäyttö, vaikeat elämäkokemukset ja mielekkään tekemisen puute sekä taloudellinen epävarmuus. Pyrin seuraavalla kuviolla havainnollistamaan, kuinka nuorilla

mielenterveysongelmat ja päihteidenkäyttö muodostivat yhden keskeisimmistä osallisuutta heikentävästä kokemuksesta.

Kuvio 1 Terveydelliset haasteet

Osallisuutta vahvistavia kokemuksia olivat puolestaan yhteisöllisyys, avunsaanti ja kannattelevat ihmissuhteet, toimiva arki sekä myönteiset tulevaisuudennäkymät. Seuraava kuvio havainnollistaa sitaattien avulla kuinka kokemuksia yhteisöllisyydestä, avun saamisesta ja kannattelevista ihmissuhteista muodostui aineistossa.

Kuvio 2 Yhteisöllisyys

Seuraavassa luvussa esittelen tarkemmin keskeisimmät tulokset. Olen jakanut pääluvun kahteen alalukuun, joissa käsittelen osallisuuden rakentumista nuorten kertomuksissa sen mukaan, voidaanko niiden nähdä heikentävän vaiko vahvistavan nuorten osallisuuden kokemuksia.

4. Osallisuuden rakentuminen nuorten kertomuksissa

4.1 Osallisuutta heikentävät kokemukset

4.1.1 Terveydelliset haasteet

Kertomukset taloudellisesta osallisuudesta kuin myös sen syrjäytymisen vastaparista eli taloudellisesta ja terveydellisestä huono-osaisuudesta olivat aineistossa vahvasti läsnä. Erityisesti nousivat esiin terveydellisiin haasteisiin liittyvät kertomukset, sillä neljä viidestä haastatellusta kertoivat mielenterveyteen liittyvistä haasteista, liiallisesta päihteiden käytöstä tai muista terveydellisistä ongelmista. Osa vastaajista oli ollut näistä syistä sairaalakoulussa, osastohoidossa tai sairaalomalalla.

Terveydellisiä ongelmia oli lukuisia masennuksesta erilaisiin jännitys- ja paniikkioireisiin, syömishäiriöön, unettomuuteen ja ahdistukseen. Ne heijastuivat nuorilla sekä sosiaaliseen elämään, työllistymiseen kuin koulunkäyntiinkin.

” – – mä en enää pystynyt oleen koulussa ja tunneilla. Oli tosi paljon lintsauksia ja semmosta. Siis, kun oli tunnilla, niin tuli semmonen kauhee paniikki ja semmonen.”
Nainen, 20 vuotta

Myös aiempi tutkimus tukee käsitystä, jonka mukaan psyykinen vointi, päätöksentekokyky sekä toimintakyky ovat asiakkaan osallisuuteen vaikuttavia tekijöitä (Laitila 2010, 52). Nuorten mielenterveys- ja päihdeongelmien onkin nähty linkittyvän vahvasti työllistymisen ongelmiin, työkyvyttömyyteen kuin kasvaneeseen syrjäytymisriskiinkin, mutta nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuus on kuitenkin osoittautunut nykyisellään puutteelliseksi (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 56).

Minna Laitilan (2010) mukaan mielenterveyteen vaikuttavat tekijät voidaan luokitella suojaaviin tekijöihin ja riskitekijöihin, joista ensiksi mainitut lujittavat hyvää mielenterveyttä ja elämänhallintaa sekä auttavat selviytymään kriisitilanteista. Suojaavia tekijöitä ovat esimerkiksi hyväksytyksi tuleminen tunne, sosiaalinen tuki ja ystävät, työ tai muu toimeentulo, turvallinen elinympäristö sekä lähellä olevat ja helposti tavoitettavat yhteiskunnan auttamisjärjestelmät. Riskitekijät puolestaan saattavat horjuttaa terveyttä ja hyvinvointia sekä kasvattaa alttiutta tai riskiä sairastua. Riskitekijöiksi luetaan esimerkiksi huonot ihmissuhteet, eristäytyneisyys, väkivalta ja

kiusaaminen, työttömyys, syrjäytyminen ja päihteet. Sekä suojaavat tekijät että riskitekijät on mahdollista jakaa sisäisiin ja ulkoisiin tekijöihin. (Laitila 2010, 52–53.)

Eräs Isossa-Britanniassa tehty tutkimus (MacDonald, Robert & Shildrick, Tracy 2013, 149–150) esittää, että myös rakenteellinen epätasa-arvo vaikuttaa terveyteen ja sairastumiseen; sen mukaan varttuminen kontekstissa, jossa sosio-ekonomiset haittapuolet ovat läsnä, vaikuttavat nuorten hyvinvoinnin lisäksi myös siirtymiin kohti aikuisuutta yhdistyen syrjäytymisen prosesseihin. Suomessa puolestaan Karjalainen on työttömyyttä tarkastellessaan tuonut esiin samansuuntaisesti, kuinka ihmisen selviytymistä, osallisuutta ja hyvinvointia pohdittaessa tulee ottaa yhteistarkasteluun niin yksilölliset kuin rakenteellisetkin tekijät. Haasteena on nähdä työttömän ihmisen mahdollisuudet yhteiskunnallisissa yhteyksissään, ja Karjalaisen mukaan katse täytyy suunnata sekä yksilöön että yhteiskuntaan. (Karjalainen 2008, 62).

Robert MacDonalidin & Tracy Shildrickin (2013, 149–150) tutkimuksessa tuotiin myös esiin, kuinka kokemukset läheisen menettämisestä sekä heikko terveys vaikuttivat merkittävästi siihen, kuinka nuoret pyrkivät tekemään selkoa elämäkerrastaan, ja että eniten esillä terveyteen liittyvistä seikoista olivat kokemukset masennuksesta. Myös omassa haastatteluaineistoissani kokemukset masennuksesta olivat läsnä.

”Mä laskin tässä yks päivä, että elokuussa tulee kymmenen vuotta, ku mä oon ensimmäisen kerran saanu masennusdiagnoosin.” Nainen, 24 vuotta

Aineistosta kuitenkin ilmeni, kuinka osa nuorista pyrki ylläpitämään toiminnallista osallisuutta silloinkin, kun heillä oli terveydellisiä haasteita. Tähän viittaa esimerkiksi kommentti edellä mainitulta nuorelta:” – – mä päätin, että mä käyn koulun loppuun, että niin kauan mä pinnistelen ja sitte, ku valmistun ja sen jälkehen yritin sitte mennä töihin.”

Toiset haastatelluista kertoivat terveyteensä liittyvistä haasteista ja rankasta taustastaan hyvinkin avoimesti ilman, että heitä oli erikseen rohkaistava siihen. He viittasivat koettuihin mielenterveysongelmiin useasti haastattelun aikana ja kertoivat niiden vaikutuksesta heidän omaan arkeensa. Mielestäni joidenkin haastateltavien kohdalla on mahdollista puhua Spector-Merselin narratiiviseen tulkintamalliin kuuluvasta terävöittämissä valintamekanismista, sillä mielenterveysongelmat nousivat heidän kertomuksissaan niin vahvaan asemaan. Toisaalta kaikki haastateltavat eivät puhuneet aiheesta yhtä avoimesti. Esimerkiksi yksi vastaajista kertoi kokeneensa työttömyyden myötä masennusta ja ahdistusta, joihin hän oli saanut apua mielenterveyspalveluista ja

hänelle oli ehdotettu terapiaan hakeutumista. Nuori ei kuitenkaan oma-aloitteisesti nostanut aihetta tämän enempää esiin haastattelun kuluessa.

Mielestäni huomionarvoista oli, että kaikki mielenterveysongelmista kärsineet nuoret olivat saaneet apua niihin apua, olleet valmiita ottamaan apua vastaan ja kokivat avun myös hyödylliseksi. Palaan aiheeseen vielä tarkemmin osallisuutta vahvistavia kokemuksia käsittelevässä luvussa.

Mielenterveysongelmien lisäksi myös kertomukset liiallisesta alkoholinkäytöstä olivat läsnä aineistossa. Toisaalta tämä näkyi nuorten perhepiirissä, mutta osalla oli itsellään ollut ongelmia päihteidenkäytön kanssa, mistä he puhuivat varsin avoimesti.

” – Mulla oli joskus huonompia kavereita, että joitten kanssa eksy aina ryyppään ja näin, mutta mä itte lähin siitä porukasta. En mä tuu ikinä kuntoon, jos mä hengaan semmosten kaa näin, mutta on mulla hyviä ystäviä.” Nainen, 24 vuotta

”Joo tietenkkin ymmärrän myös sen, että joillakin lähtee viinan kanssa lapasesta. Ja on itelläkin joskus ollut semmonen vaihe, mutta en mä nyt, ei oo enää.” Mies, 26 vuotta

”Se on ollu tuo viina estäny kaiken oikeestaan.” Mies, 24 vuotta

Eräällä vastaajista – 24-vuotiaalla miehellä – alkoholinkäyttöön liittyvät tekijät korostuivat haastattelussa siten, että mielestäni voidaan perustellusti puhua Spector-Merselin esille tuomasta terävöittämisen valintamekanismista, sillä haastattelun kuluessa nuori nosti alkoholinkäytön vaikutuksen yhä uudestaan esiin. Nuori kertoi alkoholinkäytön alkaneen yläasteella. Nuori kuvaili, kuinka hän ei ole 17-vuotiaasta alkaen ollut selvänä montaa viikonloppua, mutta toi samalla esiin ettei käytä alkoholia enää viikolla, kuten oli tehnyt joskus aikaisemmin. Viikonloppuisin nuori kertoi juovansa alkoholia välillä runsaasti, joskus koko viikonloppuun. Alkoholinkäyttö oli nuoren kertoman mukaan vaikuttanut hänen kykynsä osallistua kuntouttavaan työtoimintaan sekä hänen kykynsä hakeutua työelämään ammattitutkinnon suorittamisen jälkeen.

Nuori ei yrittänyt jättää elämäntarinastaan pois alkoholinkäytön aikaansaamia haasteita tai vaieta niistä, vaan päinvastoin hän puhui niistä hyvin avoimesti: ”Mul on, että nyt koetan saaha tota alkoholia poies ni se on varmaan se yks päätekijä aika monesta asiasta, mitä mullaki on ja ollu.” Nuoren tavoitteena oli alkoholinkäytön vähentäminen ja hän kertoi käyneensä keskustelemassa alkoholinkäytöstään päihdepalveluissa, jossa oli alkuun vähätelty asiaa: ”Mä aluksi vähättelin, että en mie nyt niin juoppo ole, mutta.”

Nuori mainitsi haastattelussa olleensa äskettäin yhden viikonlopun kokonaan selvinpäin ja yrittävänsä olla vuoden aikana ainakin viisi viikonloppua raittiina.

Alkoholinkäyttö heijastui nuoren kertoman perusteella yhteisöllisen osallisuuden kokemuksiin, sillä alkoholinkäyttö oli tuonut mukanaan väkivaltaista käytöstä. Nuori kertoi haastattelussa välillä esiintyvistä raivonpuuskista, jotka lähtevät pois hänen juodessaan. Nuori pohti haastattelun kuluessa oma-aloitteisesti, liittyykö hänen alkoholinkäyttönsä siihen, mitä hänelle on elämän aikana tapahtunut.

V: -- on semmosta pahaa oloa, ku oli aika lail väkivaltaista meininkiä yhteen vaiheeseen.

H: Joo. Meni tappelun puolelle ja.

V: No se oli sillee, et ihan vaan saatto kävelläki ja joku saaha nokkaan.

Haastatteluaineiston valossa näyttää siltä, että runsas alkoholinkäyttö on vaikuttanut nuorilla ei vain taloudellisen ja terveydellisen osallisuuden kokemuksiin, vaan myös toiminnalliseen sekä yhteisölliseen osallisuuteen. Kaikilla nuorilla ei kuitenkaan näitä kokemuksia ollut tai he eivät tuoneet niitä juurikaan esiin.

4.1.2 Vaikeat elämäkokemukset ja mielekkään tekemisen puute

Aiemman tutkimuksen mukaan nuorilla heikko terveydentila ja hatara kiinnittyminen työelämään saattavat vahvistaa toisiaan ja viedä nuorta syrjempään, ei pelkästään työn ja koulutuksen valtavirrasta vaan lisäksi sosiaalisista suhteista ja mielekkäästä vapaa-ajasta (Aaltonen ym. 128). Tämä tuli esiin myös haastatteluaineistossa, jossa lähes kaikki osallistujat kertoivat vaikeista elämäkokemuksista liittyen heidän lapsuuteensa ja nuoruuteensa.

Neljä viidestä vastaajasta toi esiin, ettei ollut viihtynyt peruskoulussa. Kolme heistä kertoi kohdanneensa koulukiusausta, joka oli saattanut alkaa jo ala-asteella ja kestää yläasteen loppuun. Kiusaaminen oli ollut haukkumista tai ulkopuolelle jättämistä, mutta myös fyysistä väkivaltaa oli esiintynyt. Lapsuuden kiusaamiskokemukset vaikuttivat osalla vastaajista vielä jatko-opinnoissa vaikeuttaen niistä suoriutumista. 20-vuotias naisvastaaja kuvaili haastattelussa, kuinka ei kokenut saaneensa tarvittavaa apua kiusaamisen lopettamiseksi.

H: Jäitkö sä ihan yksin sen asian kans?

V: Joo.

H: Ei aikuisista, eikä kavereista ollut sit apua?

V: Niin.

H: Se on rankka kokemus?

V: Niin.

Toiset vastaajista toivat runsaasti esille myös haastaviin perhesuhteisiin liittyviä kokemuksia, mitkä vaikuttivat heidän elämässään monin tavoin vielä haastatteluhetkellä. Joidenkin perhepiirissä oli esiintynyt lapsuudessa ja nuoruudessa perheväkivaltaa, liiallista alkoholinkäyttöä tai vanhempien mielenterveysoirehdintaa. Osa haastatelluista nuorista oli vaikeiden perheolosuhteiden vuoksi ollut myös sijoitettuna kodin ulkopuolelle.

Lapsuus- ja nuoruusajan ihmissuhteet sekä niihin liittyvät kielteiset kokemukset ja tuen puute näyttivät aineiston valossa olevan merkittävä tekijä, mitä tulee heikkoon yhteisöllisen osallisuuden kokemiseen. Myös aiempi tutkimus tukee tätä käsitystä, esimerkiksi Markku T. Hyyppä (2002) on esittänyt, että ihminen tarvitsee sosiaalista tukea, jolla tarkoitetaan ihmisen lähipiirin jakamaan hyväksyntää, arvostusta ja rakkautta (Hyyppä 2002, 56).

Toiminnallista osallisuutta näytti haastatteluaineiston perusteella heikentävän myös mielekkään tekemisen puute. Haastatelluilla nuorilla oli kokemuksia katkonaisesta opiskeluhistoriasta, koulun keskeyttämisestä sekä itselleen väärän alan opiskelusta tai kokonaisen tutkinnon suorittamisesta vääräksi koetulta alalta. Kolme viidestä nuoresta oli suorittanut peruskoulun jälkeen ammattitutkinnon, mutta kukaan nuorista ei suunnitellut jatkavansa kyseisellä alalla. 24-vuotias miesvastaaja näki asiassa kuitenkin myös positiivisen puolen:” Sitte kuraattori sano, että käy vaan tämä koulu loppuun, että sul on helepompaa sitte, että ku sul on ammatti ni ei tarvi tapella nuitten lappujen kanssa tulevaisuuvessa ni ohan se ollu helepompaa sitte, ku moni tuttu kiroillu sitä, että ku ei oo ammattii, että ois pitäny käyvä koulu loppuun ni mie sanoin, että oisitte teheny niiku mie --”

Nuoret pohtivat haastattelussa myös nuorten syrjäytymistä ja jakoivat oman näkemyksensä asiasta. Mielestäni vastauksissa on nähtävissä syrjäytymisen kokeminen vieraantumisen ja objektiuden kautta, minkä Raivio & Karjalainen (2013, 16–17) ovat määritelleet toiminnallisen osallisuuden vastakohtaksi.

”No, itse koen olevani vähän tämmönen, että justiin, että jää tuon opiskelun ulkopuolelle. No, se on varsinkin kaikkein pahinta, että jos tosiaan ei pääse mihinkään kuntouttavaan tai minnekään työkokeiluun, tai minnekään muualle. Niin syöhän se itsetuntoa, mulla ainakin söi, kun oli vain kotona. Vertasi itseään muihin menestyneisiin nuoriin, että se oli ihan kauhkaa.” Nainen 21 vuotta

”—mun mielestä ois oikeesti hyvä, jos se kymppiluokka tulis pakolliseksi tai joku semmonen, mitä nää on ammattistartit, että saisi kokkeilla sitä, koska monet käy sen yhen ammatin ja ei ne haluakaan tehdä sitä. Ne käy toisen tai sitte ne jää työttömiksi, ku ei oo tötiä. Ne vaan makaa kotona ja nii. Ei kehtaa enää lähteä uudelleen opiskelee, ku ei jaksa. Turhauttaa, että ite ainaki oisin hyötynyt siitä, että jos ois saanu vuojen, ylimääräsen vuojen ja kokkeilla jotaki eri aloja.” Nainen 24 vuotta

Eräs nuori kuvaili ihmisen olevan syrjäytynyt silloin, kun mikään ei kiinnosta eikä ihminen jaksa alkaa hakea töitä. Itseään hän ei kuitenkaan asemoinut syrjäytyneeksi, ja nuori kertoikin hakeneensa töitä aktiivisesti koko ajan lannistumatta siitä, ettei ole niitä saanut. Nuori kertoi syrjäytymisen näkyvän omalla paikkakunnalla joidenkin kohdalla, mutta hän koki, ettei hänellä itsellään ole ollut vaaraa syrjäytymisestä, sillä hänellä on paljon harrastuksia sekä kavereita.

Nuorten vastauksissa ilmeni osittain näkemys syrjäytymisestä asiana, joka on itsestä kiinni. Perttula (2015, 13) on tuonut esiin, että sosiaaliset ongelmat ymmärretään enemmän yksilön omista valinnoista johtuviksi sekä itse aiheutetuiksi, mikä on puolestaan johtanut kasvua, terveyttä, koulutusta ja toimeentuloa koskevien vaatimusten kasvuun. Tutkimusten mukaan esimerkiksi pitkäaikaistyöttömien joukossa ei kuitenkaan ole vallalla etuusriippuvuuskulttuuria tai työhaluttomuutta kuten viranomaiset usein olettavat, vaan pitkäaikaistyöttömien pulmana on enemmän se, että joutuessaan pitkäksi ajaksi sivuun työelämästä, he menettävät kosketuksen ripeästi muuttuvaan työelämään ja päätyvät ahtaaseen saumaan suhteessa työmarkkinoihin ja muuhun yhteiskuntaan (Karjalainen 2011, 245).

”Minä oon vähän sitä mieltä, että syrjäytyminen, niin se lähtee ittestään. Jos sulla on semmonen fiilis, että sinä haluat syrjäytyä ja mennä sille tielle, niin kyllä se onnistuu. Mutta se on taas sit oman pään sisällä, että haluaako niin tehdä.” Mies, 26 vuotta

Eräs 24-vuotias naisvastaaja kuvaili, kuinka moni oli sanonut hänelle työpajatoiminnasta, että sinne jää ”jumittamaan” ja kuinka sieltä ei pääse mihinkään. Nuori koki asian olevan itsestä kiinni:” – – en mä sinne jää jumittaa, että mul on itellä halu päästä elämäsä etteenpäin, että ne täällä jumittaa, jokka, jolla ei kiinnosta elämäsä päästä eteenpäin. Ne

haluaa vaan ellää sossun rahoilla ja Kelan tuilla. Kyllä mä ainaki pääsen, että se on. Kaiken avun saa ja minkä vaan ottaa vastaan.” Vastauksen perusteella nuori näyttäisi tekevän eroa sellaisiin työttömiin, joiden hän kokee haluavan vain elää yhteiskunnan tukien varassa ja puolustavan itseään niitä vastaan, jotka ovat suhtautuneet kielteisesti työpajatoimintaan.

Toiminnallisen osallisuuden kokemista näytti aineiston perusteella heikentävän sekin, jos nuori ei ollut syystä tai toisesta löytänyt mielekkäältä tuntuva harrastusta. Myös Laitila on tuonut esiin, kuinka esimerkiksi kiinnostuksen puute, yleinen apatia sekä passiivisuus saattavat vaikuttaa osallisuuteen (Laitila 2010, 152).

”Ei mulla tosiaan lapsena ollut ikinä mitään harrastuksia ja en osannut sanoa, että missä olen hyvä. Kun justiin joka paikassa kysyttiin, että missä mä olen hyvä. Niin ei mitään tietoa. Ja sit, että kyllähän sä nyt jossain olet hyvä. Se olis ihan mukava löytää semmonen harrastus, tai tekeminen joskus.” Nainen 21 vuotta

Toiminnalliseen osallisuuden kokemukseen näytti vaikuttavan myös hyödyttömäksi koettu työpajatoiminta. Haastatteluun osallistunut 26-vuotias miesvastaaja kuvaili, kuinka työpajatoiminta oli ollut hänelle kaikin puolin negatiivinen kokemus, sillä hän oli kokenut perehdyttämisen vajaaksi ja omien näkemystensä kaikuneen kuuroille korville. Nuori koki, että hänet oli pakotettu toimintaan TE-toimiston puolelta, mutta toiminnan sopivan esimerkiksi lukiosta valmistuneelle tai henkilölle, joka etsii vielä suuntaansa: ”Siinä minä en näe mitään järkeä, että nuorisotakuun piikissä laitetaan tänne tämmönen henkilö, joka on minun tilanteessa. Eli kuitenkin on näkemystä, että mihin on pyrkimässä. – – Kyllä mulla oikeastaan on vaan se omakohtanen kokemus just, että jos jollakin on jonkinlaisetkin visiot päässään, niin antais työstää ehkä enemmän niitä. Kun se, että alkais sitten väkipakolla jonnekin laittamaan.” Myös Karjalainen (2011, 242) on tuonut esiin, kuinka jatkuva suostuminen aktivointitoimenpiteisiin myös silloin, kun ne eivät johda kestävään työelämäratkaisuun, saattaa ruokkia kasvavaa turhautumista ja petetyksi tulemisen tunnetta.

Yhteiskunnallinen tai poliittinen osallistuminen osana nuorten toiminnallista osallisuutta ei noussut aineistosta juurikaan esiin. Seuraavassa katkelmassa on mielestäni nähtävissä myös Spector-Merselin tutkintamallin mukainen häivyttämisen valintamekanismi, jolloin 21-vuotias naisvastaaja kyllä vastaa kysymyksiin, mutta kertoo asiasta hyvin niukkasanaisesti jatkamatta aiheesta sen enempää.

H: Tuleeko seurattua yhtään uutisia tai politiikkaa?

V: Uutisia jonkun verran, mutta en minä ainakaan vielä ole politiikasta päässyt perille. Ei oo vielä.

H: Oletko käynyt ikinä äänestämässä?

V: En oo käynyt.

H: Aiotko käydä nyt, kun on eduskuntavaalit tulossa?

V: En.

Yksi haastatteluun osallistuneista nuorista toi muista poiketen esiin kiinnostuksensa yhteiskunnallisiin asioihin ja politiikkaan ja kertoi seuraavansa paljon etenkin oman kunnan asioita. Nuori kertoi myös pohtineensa, että voisi asettua itse ehdolle seuraavissa kuntavaaleissa.

4.1.3 Taloudellinen epävarmuus

Aineistosta nousivat esiin myös säännölliseen toimeentuloon ja velkaantumiseen liittyvät haasteet, jotka hidastivat nuorten itsenäistymistä ja taloudellista riippumattomuutta. Toisin sanoen nämä haasteet näyttivät vaikuttavan siihen, kuinka nuoret kokivat taloudellisen osallisuuden toteutuvan omassa elämässään, mihin esimerkiksi seuraava katkelma 21-vuotiaan naisvastaajan haastattelu viittaa.

H: Jos miettii tässä viimeisenä vuotena sun toimeentuloa ja rahallista pärjäämistä, niin minkälaisena sä olet kokenut oman tilanteesi?

V: Surkeena. Oon saanut täältä, kun oon yksilövalmentajan kans puhunut, niin oon ihan joutunut joskus diakonista hakemaan ruoka-apua ja semmosta. Täältä suunnasta on autettu siltä suunnalta tosi paljon, että nää on kannustaneet ja ollaan etitty yhdessä puhelinnumeroita ja semmosta. Se on ollut hyvä tuki siinä asiassa, että on saanut avustusta.

H: Mistä kaikesta olet joutunut tinkimään?

V: Rahan suhteen?

H. Niin, säästämään?

V: No vaatteista. Ja elämästä, että ei vapaa-ajalla ole ollu rahaa tehdä mitään. Se nyt on ollutkin se, että ei ole ollut varaa sitten.

Esimerkitapauksessa niukka toimeentulo näytti vaikuttaneen taloudellisen osallisuuden lisäksi myös toiminnalliseen osallisuuteen, sillä nuorella ei ollut kertomansa mukaan varaa tehdä mitään vapaa-ajallaan.

Säännöllisen toimeentulon puute vaikutti osalla nuorista myös itsenäisen asumisen mahdollisuuksiin ja haastatteluaineistossa olivat läsnä myös asunnottomuuden kokemukset, kuten seuraava katkelma 24-vuotiaan miesvastaajan haastattelusta kertoo.

H: -- Sä puhuit, et oot ollu sitten pitkään asunnottomanaki välillä.

V: Puoltoista vuotta melekein olin asunnoton.

H: No missä nä sitten punkkasit?

V: Kavereitten tykönä, äitin tykönä, vähän missä sattuu.

Eräs vastaaja näki myös myönteisiä puolia siinä, että hänen oli työttömyyden takia pitänyt muuttaa takaisin vanhempiansa luokse.

”Mut sitten taas tuli tämä työtön jakso koulun jälkeen, niin muutin takasin kotia, kun ei ollut varaa asua enää vuokralla. -- Sekin on vähän semmonen asia, mikä välillä ressa. Mut on se tavallaan myös semmonen niin sanottu turva, että kun on sanottu, että niin kauan kun menee vähän huonommin, niin voi sielläkin olla.” Mies 26 vuotta.

Työttömyyden ja asunnottomuuden lisäksi myös kokemukset velkaantumisesta ilmenivät aineistossa, tosin velkaantuneet nuoret eivät puhuneet asiasta kovinkaan paljon oma-aloitteisesti, vaan asia nousi puheeksi haastattelijan esittäessä tarkentavia kysymyksiä aiheesta.

”Ja silloin, kun mulla ne luottotiedot meni, niin sillohan mulla stressas aivan kauheasti se että -- Justiin tuo työttömyys ja ne velat, niin ei ollut mitenkään hyvä yhdistelmä. Nyt sitten tavallaan, kun ne luottotiedot meni, niin sitten helpotti, että ei enää tarvi stressata tuota asiaa. Tavallaan oli helpotus sitten.” Nainen 21 vuotta.

Toinen nuorista yhdisti velkaantumisen alkoholinkäyttöön ja kertoi ottaneensa ”kaikki vipit”, mitä oli joskus saanut. Nuori kertoi maksavansa kuukausittain velkaa pois ja totesi, ettei halua edes miettiä, paljonko hänellä on velkoja ulosotossa. Tässä näkyi mielestäni jälleen häivyttämisen valintamekanismi – nuori toi esiin velkaantumisen, muttei puhunut aiheesta sen enempää.

4.2 Osallisuutta vahvistavat kokemukset

4.2.1 Yhteisöllisyys, avunsaanti ja kannattelevat ihmissuhteet

Sosiaalityössä tarkastellaan yhteiskuntaan integroitumista yksilöiden hyvinvoinnin ja selviytymisen näkökulmasta, jolloin työmarkkinoilla mukana olo on tärkeää. Raunion mukaan työlle ei silti voida antaa ylivertaista asemaa yksilöiden yhteiskuntaan

integroijana, vaan huomiota tulee kiinnittää myös muihin yhteiskuntaan integroitumisen järjestelmiin kuten perheeseen ja yhteisöllisyyteen. (Raunio 2006, 75)

Hyypän mukaan yhteisöllisyys voidaan määritellä vapaaehtoiseksi osallistumiseksi ja aktiiviseksi osallistumiseksi kansalaisryhmissä, jotka ovat pitkällisen tarpeen tai äkillisen tilanteen synnyttämiä, tai virallisiin järjestelmiin liittyviä. (Hyypä 2002, 113) Myös Alila ym. ovat tuoneet esiin, kuinka osallisuus ja sosiaaliset verkostot toimivat suojaavina tekijöinä esimerkiksi rikollisuutta, hyvinvointivajeita sekä syrjäytymistä vastaan. (Alila ym 2011, 13)

Suutarin oman tutkimuksen mukaan vaikka nuoret olisivat jääneet tai jättäytyneet työn tai koulutuksen marginaaliin, eivät he siltikään elä irrallisuudessa vaan heillä kaikilla on ympärillään sosiaalinen verkosto. Verkosto voi rakentua sekä perhe- että ystävyysuhteiden, tai joidenkin institutionaalisten kontaktien varaan. (Suutari 2001, 158.)

Myös haastatteluaineistosta nousivat esiin yhteisöllisyyden osallisuuden kokemukset ja niiden tärkeys. Lisäksi aineistossa olivat läsnä myös kertomukset siitä, kuinka nuoret ovat saaneet apua sosiaali- ja terveyspalveluista, ja kokemuksia oli niin konkreettisesta kodinhoitoon ja laskujen maksuun saadusta avusta kuin perhetyöstä ja terapiastakin.

”Kyllä mä luotan niihin tosi paljon. Se on niin jotenkin... En mä tiiä, mulle on kyllä kasvanut tosi iso luotto niihin. Ja ei oo kyllä mitään pahaa sanottavaa. Tai mistä olisi jäänyt kaivertaan, tai mitään. Varmaan se johtuu siitä, että ei oo aina voinu vanhempiin luottaa.” Nainen 20 vuotta

Nuorten elämässä oli ollut mukana esimerkiksi sosiaalityöntekijöitä ja perhetyöntekijöitä, joista osa useampia vuosia. Eräs 20-vuotias naisvastaaja toi esiin, kuinka hänellä oli ollut todella läheinen suhde kahteen perhetyöntekijään: ” – – ne näki jo ilmeestä, että mitä mä ajattelen, tai jotenkin. Eli jotenkin oppi tuntemaan.” Sama nuori myös kuvaili omaa terapeuttiaan myönteiseen sävyyn ”Se kyllä siis osaa auttaa ja sanoa just oikeat sanat. Musta tuntuu, että se aina sanoo.”

Myös Kivistö on tuonut esiin, kuinka asiakkaina olevien ihmisten ja viranomaisten kohtaamisilla on merkitystä sen kannalta, miten osallisuus koetaan (Kivistö 2014, 151). Saldanha ja Nybell ovat puolestaan omassa tutkimuksessaan tuoneet esiin nuoria haastateltuaan, kuinka nuoret olivat kuvailleet tiettyjen sosiaalityöntekijöiden olleen anteliaita ja tehneen huolellista työtä nuorten elämässä, mutta yllättäen näitä

kertomuksia sosiaalityöntekijöiden hyvästä työstä harvemmin kerrotaan joko profession sisällä tai sen ulkopuolella. (Saldanha & Nybell 2017, 216.) Tämä herättää kysymyksen, miksi näin on?

”Mulla on ollut kyllä tosi paljon hyviä ihmisiä ympärillä. Niin kun just saanut ne perhetyöntekijät ja sitten sosiaalityöntekijät ja terapeutti. Kaikki on ollut kyllä aivan mahtavia. Monesti mie ihmettelen, kun niin moni puhuu negatiivisesti, että mä en voi yhtään samaistua.” Nainen, 20 vuotta

Viranomaiskontaktien lisäksi aineistosta nousivat esiin hyvät suhteet läheisiin yhteisöllistä osallisuutta ja hyvinvointia vahvistavana tekijänä. Monet vastaajista kertoivat haastattelijalle kavereistaan ja ihmissuhteistaan varsin avoimesti. Yksi vastaajista kertoi kysyttäessä, ettei hänestä tunnu yksinäiseltä vaan aina on joku, jos hän haluaa kaverin nähdä, ja kuinka hänestä tuntuu kuin kavereita olisi jopa liikaa. Toinen nuorista taas tiivisti, että hänellä ei ole montaa kaveria, mutta laatu korvaa määrän.

Haastatteluun osallistuneet nuoret eivät olleet hankkineet omaa perhettä, mutta yli puolet vastaajista kertoi seurustelleensa ja toisilla oli kokemuksia avoliitossa asumisesta. Vastaajat puhuivat kaiken kaikkiaan hyvin vähän parisuhteeseen liittyvistä asioista, ja viittasivat seurusteluun vain lyhyesti, esimerkiksi sivutessaan muuttoa uuteen asuntoon erilleen entisestä kumppanista tai asuinpaikan valintaan liittyen. Eräs 20-vuotias naisvastaaja kuvaili ihastumisen myönteisestä vaikutusta elämästään seuraavalla tavalla:” Elikkä, kun on tosi ihastunut, niin se antaa tosi paljon energiaa ja vie ajatukset kaikkeen positiivisen ja tälle.”

Yleisesti ottaen aineistossa korostuivat enemmän ystävien tai lapsuuden perheen merkitys, kuin parisuhteet. Haastattelijan kysyessä eräältä nuorelta, onko hänelle kertynyt perhettä, vastasi tämä vähäsanaisesti, ettei ole, menemättä aiheeseen sen enempää. Tässä yhteydessä voidaan mielestäni puhua häivyttämisen ja poisjättämisen valintamekanismeista, sillä haastateltavat eivät juurikaan ottaneet oma-aloitteisesti puheeksi parisuhteeseen liittyviä asioita. Tämän voisi nähdä liittyvän siihen, että kokemukset lapsuudesta ja nuoruudesta olivat nuorille vielä keskeisessä asemassa. Eräs nuori kuvaili, miten välit äitiin ovat nykyhetkellä todella läheiset aiemmista vaikeuksista huolimatta, ja hänen kykenevän puhua äitinsä kanssa kaikista tunteista. Kysyttäessä hyvistä asioista, jotka ovat vaikuttaneet nuoren tilanteeseen, 24-vuotias naisvastaaja totesi:”No terapeutti – – siitä on ollu tosi paljon apua. No sitte äiti ja ystävät. Ei mulla oikein oo ollu muita tämmöistä viranomaisverkostoo.”

Eräällä nuorella oli muihin verrattuna enemmän positiivisia kokemuksia liittyen ihmissuhteisiin. Hän kertoi lapsuuden olleen hienoa aikaa ja hänellä olleen koulussa ja vapaa-ajalla oma porukka, joka on pysynyt näihin päiviin asti, minkä lisäksi yläasteellakin oli tullut uusia kavereita. Nuori muisteli myös kyläyhteisön olleen tiivis. Kysyttäessä nuori mainitsi tärkeiksi asioiksi elämässään perheen ja ystävät. Nuori viittasi kavereihinsa ja heidän yhteisiin harrastuksiinsa monesti haastattelun aikana, jolloin mielestäni on mahdollista puhua terävöittämisen valintamekanismista Spector-Merselin tarkoittamassa mielessä. Yhteisöllinen osallisuus näyttäytyi nuoren elämässä hyvin vahvana, ja hän toi runsaasti esiin kaverisuhteiden merkitystä elämässään:” – – yritän auttaa kavereitakin parhaimpani mukkaan asiassa, kun asiassa. Ja kyllä, kun kattoo sitä meidän kaveriporukkaa, niin aika iso osa siitä on semmosia, että kyllä ne kaveria auttaa.” Kysyttäessä tulevaisuudestakin nuori toi esiin, että vuoden päästä haastatteluhetkestä kaveriporukka tulee varmaan olemaan sama, kuin mitä se on ollut hyvin pitkälle tähänkin asti. Perhesuhteisiinsa liittyen nuori kuitenkin kertoi hänellä ja sisaruksellaan olevan hieman erilainen suhtautuminen työhön kuin heidän isällään, mistä on aiheutunut riitoja. Nuori kuvaili, että aiheesta on käyty kotona monet riidat ja keskusteltu sekä selvin päin että humalassa, mutta heidän olevan vielä väleissä keskenään.

4.2.2 Toimiva arki

Aineistosta nousivat hyvin vahvasti esiin nuorten kokemukset sosiaalisen kuntoutuksen merkityksestä heidän elämässään. Aineiston valossa kuntouttava työtoiminta näyttäytyi nuorten toiminnallista osallisuutta vahvistavana tekijänä, ja yhtä nuorta lukuun ottamatta nuorten näkemykset sosiaalista kuntoutusta kohtaan olivat olleet hyvin myönteisiä.

”Mä en tiijä, oisinko mä hengissäkään ilman tätä, ku mieltii, että mikä mul on lähtötilanne ja mä en oo. Jonaki päivänä mä en tai jonaki. Siis silloin aikaa sitten ni mä en uskaltanu käyvä ees yksin kaupassa. – – mul on arkirytmii ja tottunu ihmisiin ja minusta on tullu sosiaalinen.” Nainen, 24 vuotta

” – – oon minä kokenut, että tuo kuntouttava työtoiminta oli hyväksi. Mä justiin kaipasin sitä säännöllistä ja että arjessa on jotakin tekemistä. Niin se autto tosi paljon.” Nainen 21 vuotta

Nuorten kertomuksissa korostuivat kokemukset siitä, kuinka sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuminen antoi syyn lähteä kotoaan jonnekin ja toi rytmiä arkeen, jolloin aikaa ei kuluisi esimerkiksi ”viinan” kanssa. Nuoret tekivät eron elämänvaiheeseen ennen sosiaalista kuntoutusta, mitä määrittivät heidän mukaansa yksin kotona oleminen, kotoa ulos lähtemisen vaikeus sekä kyvyttömyys opiskeluun tai työntekoon. Nuoret toivat esiin kokemuksia siitä, että heitä on toiminnan parissa kuunneltu ja he ovat pystyneet vaikuttamaan siihen, mitä tekevät tai mihin toimintaan osallistuvat, esimerkiksi eräs nuori mainitsi pystyneensä aina helposti vaihtamaan työpajaa, jos nykyinen ei ollut tuntunut sopivalta. Nuoret kertoivat, kuinka toiminnassa on huomioitu jokaisen omat tarpeet, rajoitteet ja tavoitteet. Lisäksi yksi vastaajista kertoi voivansa puhua työntekijälle mieltään vaivaavista asioista ja saaneensa apua myös uravalintaan. Sosiaalinen kuntoutus miellettiin myös syrjäytymistä ehkäiseväksi tekijäksi.

”Niin kun laitetaan nuoret töihin tai kouluihin tai tämmöseen toimintaan, tai johonkin toimintaan. Eli ettei ne jää vaan kotia, koska mä ite huomaan, että jos mä jään kotia, niin sit siitä hyvin helposti vois tulla semmonen kierre, että jäänpä seuraaviin päiviin, tai muuta. Mut sit, kun on huomannut tän mielekkyyden täällä, niin en kyllä jäis kotia.”
Nainen 20 vuotta

Toiminnallisuus saattoi välillä tarkoittaa nuorelle itselleen edistymistä vaihe vaiheelta, kuten 24-vuotiaan naisvastaajan kertomus osoittaa:”Siit ei oo kovin kauaa, ku mä oon uskaltanu muulla käyvä ku täällä pajalla, että ihan periaatteessa pienin askelin on pitäny lähteä liikkeelle, että eilen mä kävin yksin markkinoilla. Seki oli iso askel itelle ja lenkillä kävelyllä alkanu käymään ja nyt vuojenvaihteen jälkeen taas ja semmosia pikkuaskelia, että.”

Sosiaalisen kuntoutuksen anti ei haastatteluaineiston perusteella ollut kuitenkaan vain toiminnallisen osallisuuden vahvistuminen, vaan myös kokemukset nuorten yhteisöllisestä osallisuudesta näyttivät haastattelujen perusteella vahvistuneen kuntoutuksen myötä. Nuoret mainitsivat myönteisiksi asioiksi esimerkiksi sen, että paikalla on aina joku vastassa, yhdessäolon sekä sen, että seuraa löytyy vaikka kahvin juontiin tai pelaamiseen.

Myös aikaisempi tutkimus vahvistaa näkemystä sosiaalisuuden ja yhteisöllisyyden merkityksestä sosiaalisessa kuntoutuksessa. Kulttuurityön työpajoihin osallistuneiden nuorten orientaatioita tutkinut Reetta Pietikäinen (2005) on tuonut esiin, kuinka työpajalla käyneet nuoret olivat kertoneet, miten heidän asenteissaan ja

ajattelutavoissaan oli tapahtunut paja-aikana muutosta, ja esimerkiksi rohkeuden, esiintymisvarmuuden ja itsetunnon vahvistuneen pajatoiminnan avulla. Sosiaaliset suhteet olivat nuorilla nousseet tärkeään asemaan ja paja-aika määrittynyt merkitykselliseksi senkin takia, koska silloin oli solmittu uusia ihmissuhteita. (Pietikäinen 2005, 228–229)

”En minä oikein osaa sanoa muuta, kun se, että justiinsa, että oli sosiaalisia kanssakäymisiä. Pääsi tavallaan siitä omalta mukavuusalueeltansa pois sitten.” Nainen 21 vuotta

Sosiaalisen kuntoutuksen ohella nuoret puhuivat myös paljon vapaa-ajastaan. Eräs nuori otti harrastukset puheeksi useaan otteeseen ja kertoi harrastavansa esimerkiksi lukuisia eri liikuntalajeja kavereidensa kanssa niin kesällä kuin talvellakin. Toisilla vastaajilla ei puolestaan ollut haastattelun hetkellä harrastusta, mutta osa kertoi nuoruuden harrastuksistaan kuten urheilusta ja musiikista.

Tutkimusten mukaan vapaa-aikaan liittyvät tarinat auttavat kertojaa muistelemaan ja kuvittelemaan ainutkertaisia, haasteellisia ja mielihyvää tuottavia kokemuksia, jolloin niiden kertominen ja kuuleminen voi vahvistaa myönteistä kokemusta itsestä sekä mahdollistaa elämää rikastavien intohimojen kuvittelemisen (Hänninen&Valkonen 1998, 152-153). Vapaa-ajan viettotapojen ajatellaan tuottavan osallisuutta ja esimerkiksi kansainvälisessä vertailussa on osoitettu, että sellaisissa maissa, joissa ihmiset arvostavat vapaa-aikaa ja joissa myös institutionaalisesti luodaan tähän mahdollisuuksia, on myös keskimäärin onnellisempia ihmisiä (Kivistö 2014, 48–49; 98).

Aktiivinen harrastustoiminta voi kompensoida jopa työn puutetta ja suuri merkitys harrastustoiminnassa voi olla sen yhteisöllisellä annilla (Kivistö 2014, 98). Nuoret vaikuttivat olevan tietoisia harrastusten merkityksestä ja eräs haastatelluista korostikin vastauksissaan liikunnan tärkeyttä nuorille perustellen asiaa siten, että ulkoilu tekee hyvää ja siitä tulee hyvälle mielelle.

4.2.3 Myönteiset tulevaisuudennäkymät

Tutkimusten mukaan toivo paremmasta ja tulevaisuuteen sijoittuvat tavoitteet ovat asioita, joiden avulla ihminen jaksaa ponnistella eteenpäin myös vaikeasta tilanteesta (Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka 1998, 146). Tämä tuli ilmi haastatteluaineistosta, jossa nuoret kuvailivat tulevaisuudennäkymiään, jotka liittyivät esimerkiksi työllistymiseen tai oman yrityksen perustamiseen, velkojen maksamiseen, parempaan vointiin, uudelleen kouluttautumiseen ja kavereiden saamiseen.

Työn löytyminen oli monella nuorella selkeä tavoite. Haastatteluhetkellä useampi nuorista oli hakeutumassa yhteishaussa uuden koulutuksen pariin tai heillä oli asia harkinnassa.

”Mie haluan tosi nopeasti töihin, että onhan se tosi vaikeata, että mie elän jollakin toimeentulotuella ja sit haluan palkkatyöhön.” Nainen 20 vuotta

Pietikäisen haastattelemat kulttuurityöpajaan osallistuneet nuoret olivat liittäneet työttömyyden väliaikaiseksi elämänvaiheeksi, siinä missä tulevaisuuteen liitettiin itsenäinen toimeentulo (Pietikäinen 2005, 235). Sama ilmeni myös omasta haastatteluaineistostani. Sen sijaan eroa oli siinä, kuinka sosiaalietuuksien käyttöön suhtauduttiin. Pietikäisen mukaan sosiaalietuuksien käyttöä pidetään merkinä menestymättömyydestä, mutta hänen haastattelemiensa ”pajanuorten” puheissa irtisanouduttiin yhteiskunnallisesta kilpailuhengestä, eivätkä nuoret mieltäneet sosiaaliturvan ajoittaista käyttöä epäonnistumiseksi tai pitäneet taloudellista pärjäämistä elämässä onnistumisen merkinä (Pietikäinen 2005, 234–235).

Eräälle vastaajista oli muihin verrattuna kertynyt enemmän kokemusta palkkatöistä, ja hän oli tehnyt töitä koulunkäynnin ohella jo lukiossa olleessaan. Nuori kuvaili saaneensa työt pitkälle suhteiden kautta ja hän kertoi myös raha-asoidensa pysyneen kunnossa.

Myös kertomukset paremmasta terveydestä olivat läsnä aineistossa. Vilma Hänninen ja Jukka Valkonen (1998) ovat tuoneet esiin, että sairaus ja terveys on mahdollista tulkita siten, etteivät ne ole toisiaan pois sulkevia asioita, vaan myös sairauden kanssa voi elää arvokasta ja mielekästä elämää (Hänninen & Valkonen 1998, 145).

”Mä en rehellisesti sanottuna usko, että mä oon ikinä täysin terve. Mulla voi olla masennusta, mutta se on sitte hallinnassa ja paniikki hallinnassa – – ” Nainen 24 vuotta

Kaikki nuorista eivät kuitenkaan osanneet alkuun kertoa, millaisia näkemyksiä tulevaisuudesta heillä on, ja eräs vastaajista toikin esiin, että hän yrittää ottaa päivän kerrallaan eikä hänellä ole mitään tulevaisuudensuunnitelmia. Tätä hän perusteli stressin välttämiseksi.

”Tulee vielä hirvee ressi ja lähen tonne. Siinä se sitte onki taas. Ralli jatkukoon.”
Mies 24 vuotta

Yleisesti ottaen nuorten ajatukset heidän tulevaisuutensa suhteen olivat myönteisiä. Näkemykseni mukaan kertomuksissa yhdistyy toiveet niin taloudellisen, toiminnallisen kuin yhteisöllisyyden osallisuuden toteutumisesta.

” – – olisin töissä ja opiskelut sujuis hyvin. Ja oon saanut uusia ihmisiä elämään, että kavereita paljon ja semmosta. -- olis semmonen mukava elämä. Kun nyt mulla ei ole kavereita kovin paljon, niin sitä toivoisi. Ja sitten tietenkkin, että nauttisi elämästä.”
Nainen 21 vuotta

”—kyllä mä uskon, että mä käyn vielä toisen ammatin ja mä löyvän sen alan, mistä mä tykkään ja haluan tehdä ja mä oon töisä ja oon onnellinen. Kyllä mä uskon siihen.” Nainen, 24 vuotta

Käyn seuraavassa luvussa vielä tarkemmin läpi analyysistä johdetut tulokset. Pohdin samalla myös mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

5. Pohdinta

Tutkimukseni tavoitteena oli tarkastella kertomuksia nuorten osallisuuden kokemuksista ja arvioida, millaisista asioista osallisuus nuorilla rakentuu. Tutkielmaani määrittävät teoreettiset käsitteet olivat syrjäytyminen ja osallisuus.

Kuten toin toisessa luvussa esiin, syrjäytymisen käsite on ollut kiistelty sekä tieteellisessä että poliittisessäkin keskustelussa (Perttula 2015, 101), mutta myös osallisuus voidaan ymmärtää ideologisesti monin eri tavoin eikä se ole käsitteenä selkeä (Närhi ym. 2013, 115–116). Syrjäytymisen käsitteeseen on liitetty tietynlainen leimaavuus (Lämsä 2009, 29; Pohjola 2001, 187) ja asiakasta pidetään passiivisena toimenpiteiden kohteena silloin, kun hänen tilanteensa määrittyy ongelmalliseksi (Raunio 2006, 46–47). Tutkijoista esimerkiksi Raunio (2006, 46–47) on kuitenkin tuonut esiin, että jos ongelmien sijasta huomioidaan ihmisen voimavarat, mahdollistuu syrjäytymisen vastakohtana, eli yhteiskunnallisen osallisuuden toteuttaminen.

Tämän voimavarakeskeisen näkökulman vuoksi päätin keskittyä nimenomaan osallisuuden kokemusten tarkasteluun, vaikka olisin voinut lähestyä nuorten kertomuksia myös syrjäytymisen käsitettä enemmän hyödyntäen. Lisäksi aiemmassa tutkimuksessa on tuotu esiin, että syrjäytyneiden nuorten kategoria on ongelmallinen, sillä osa nuorista ei ole työ tai opiskelukuntoisia tarviton monenlaisia palveluja, mutta toiset nuoret olisivat valmiita työelämään ja turhautuneita työnsaannin vaikeudesta (Aaltonen ym. 2015, 128). Kaikkien työn tai koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten kutsuminen syrjäytyneiksi olisikin yksinkertaistavaa, sillä monilla heistä voi olla erilaisia siirtymiä suunnitteilla tai meneillään (Juvonen 2013, 327).

Aineistoa analysoidessani halusin pitää mielessä, että sekä syrjäytyminen, mutta myös osallisuus ovat kielellisiä konstruktioita, jolloin osallisuuskeskustelussakin on tunnistettava kysymys vallankäytöstä, jonka kautta ihmisiä luokitellaan osallisiksi ja syrjäytyneiksi (Raivio & Karjalainen 2013, 15). Lisäksi pidin tärkeänä näkemystä siitä, että osallisuuden kokeminen on yksilöllistä, sekä ihmisestä itsestään, kontekstista ja ihmisen elämänhistoriasta riippuvaa (Kivistö 2014, 157–158).

Tämän ollessa teoreettinen lähtökohta, valikoitui narratiivinen tutkimus metodologiseksi lähestymistavaksi, koska narratiivisessa tutkimuksessa pyritään tuomaan esiin

tutkimuksen osallistujien oma tapa antaa merkityksiä asioille, ja kertomusten nähdään välittävän parhaiten näitä merkityksiä (Hänninen 199, 34). Lisäksi huomio kiinnittyy ihmisten elämään siten kuin he itse sen kokevat ja merkityksiin, joita he antavat elämälleen tarinoiden kautta (Heikkinen 2010, 156–157).

Analyysissä kiinnitin huomiota siihen, missä määrin kokemukset osallisuuden eri ulottuvuuksista (Raivio & Karjalainen 2013, 16–17) eli taloudellisesta, toiminnallisesta ja yhteisöllisestä osallisuudesta nousevat esiin. Apunani käytin Spector-Merselin (2011, 172–185) narratiivisten tekstien tulkintamallia ja tarkastelin sitä, mitä kokemuksia tarinoihin on sisällytetty mukaan, mitä asioita nuoret tarinoissaan kenties korostavat, mihin viittaavat vain lyhyesti tai mitä jää tarinoiden ulkopuolelle.

Nuorten tarinoissa olivat läsnä kaikki osallisuuden eri ulottuvuudet, mutta myös kokemuksia niiden vastapareista eli syrjäytymisen ulottuvuuksista oli löydettävissä. Aineiston perusteella jaoin nuorten kertomukset osallisuutta heikentäviin sekä osallisuutta vahvistaviin kokemuksiin. Ensiksi mainittuja olivat terveydelliset haasteet kuten mielenterveysongelmat ja päihteidenkäyttö, vaikeat elämäkokemukset, mielekkään tekemisen puute sekä taloudellinen epävarmuus. Osallisuutta vahvistavia kokemuksia olivat puolestaan yhteisöllisyys, avunsaanti ja kannattelevat ihmissuhteet, toimiva arki sekä myönteiset tulevaisuudennäkymät.

Nuorten olosuhteita tarkastelevassa poliittisessa keskustelussa syrjäytymisellä on viitattu pääasiallisesti niihin riskeihin, joita nuorten koulutuksen tai työelämän ulkopuolelle jäämisestä aiheutuu niin yksilölle itselleen kuin koko yhteiskunnalle, ja erityisesti taloudellisessa mielessä (Perttula 2015, 101). Tutkimukseni perusteella on kuitenkin mahdollista päätellä, että taloudellisen osallisuuden lisäksi myös toiminnalliseen ja yhteisölliseen osallisuuteen tulisi kiinnittää huomiota.

Tätä tukee myös aikaisempi tutkimus aiheesta, esimerkiksi Aaltonen ym. (2015) ovat esittäneet, että syrjässä oleville nuorille olisi hyvä tarjota työllistämistä edistävien palveluiden ja työnhakuun ohjaamisen lisäksi muita palveluita, jos heidän asemaansa halutaan parantaa. Työelämään aktivoinnin sijasta olisi pohdittava hyvinvoinnin vahvistamista, jossa terveyteen ja mielenterveyteen liittyvät tekijät ovat keskeisessä asemassa (Aaltonen ym. 2015, 129, 133).

Kertomusten perusteella näytti nimittäin vahvasti siltä, että terveystekijät kuten mielenterveysongelmat ja liiallinen päihteidenkäyttö vaikuttavat merkittävästi nuorten kokemuksiin osallisuudesta. Kertomusten mukaan terveydelliseen huono-osaisuuteen liittyvät seikat heijastuvat niin koulunkäyntiin, työkykyyn kuin sosiaalisten suhteiden rakentumiseenkin. Olenkin Laitilan (2010) kanssa samoilla linjoilla siinä, että joustavat ja uudenlaiset osallisuuden muodot ovat tarpeen, jotta erilaiset ja eri elämäntilanteissa olevat asiakkaat voisivat osallistua. (Laitila 2010, 153.)

Myös Matti Tuusa ja Mika Ala-Kauhaluoma (2014) ovat tuoneet esiin, että myönteistä muutosta ei saada aikaan pelkästään taloudellisella tuella. Heidän mukaansa se päinvastoin ylläpitää vaikeita tilanteita. Sosiaalinen kuntoutus on tarpeen yleensä silloin, kun nuorella on monia samanaikaisesti vaikuttavia, vakavia ja usein pitkäkestoisia elämänhallinnan ongelmia, ja osa nuorista tarvitseekin pidempikestoista, osallisuutta edistävää sosiaalista kuntoutusta. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 54, 57.)

Siinä missä terveydelliset haasteet vaikuttivat heikentävän nuorten kokemusta osallisuudesta, näyttäytyivät yhteisöllisyys ja toimiva arki kertomusten perusteella hyvin tärkeinä osallisuutta vahvistavina tekijöinä. Samansuuntaisiin tuloksiin ovat päätyneet muutkin tutkijat. Esimerkiksi Karjalainen on tuonut esiin, että tutkimusten mukaan sosiaalisen osallisuuden kokemukset ovat ihmiselle tärkeitä. Tietty yhteisö, jonka parissa on tekemistä ja mahdollisuuksia osallistua, voi olla ratkaisevassa asemassa mitä tulee toimintakykyyn ja sosiaaliseen selviytymiseen. Työelämästä syrjäytymässä olevat ihmiset selvästi tarvitsevat hoitavia, kuntouttavia sekä rohkaisevia palveluja tilanteestaan selviämiseksi. (Karjalainen 2011, 245.)

Nuorten kertomukset vahvistavat mielestäni Raivion ja Karjalaisen (2013, 16–17) näkemystä siitä, että osallisuus ei toteudu täysimääräisesti, jos jokin osallisuuden kolmesta ulottuvuudesta – taloudellinen, toiminnallinen tai yhteisöllinen – puuttuu, sillä kaikkien ulottuvuuksien on oltava tasapainossa. Nuorten kokemukset viittaavat siihen, että osallisuuden eri ulottuvuudet ovat kytköksissä toisiinsa, ja esimerkiksi sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuminen vahvisti toiminnallisen osallisuuden lisäksi myös yhteisöllistä osallisuutta. Hyypän (2002, 170) mukaan yhteisöllisyyden on puolestaan ymmärretty lisäävän myös taloudellista hyvinvointia, koska yhteisöllisyyden keskinäiset verkostot auttavat työpaikan etsimisessä, ja yhteisöllisyyden positiivinen vaikutus hyvinvointiin sekä terveyteen hyödyttää taloudellisesti väestöä ja koko kansaa.

Tutkimusta tehdessäni pohdin, olisivatko osallisuuden kokemukset samantyyppisiä esimerkiksi suurissa kaupungeissa asuvilla, tai maahan muuttaneilla nuorilla aikuisilla. Tämän lisäksi osallisuuden kokemusten tarkastelu eri ikäryhmissä voisi tuoda hyvin kiinnostavia näkökulmia aiheeseen, ja Spector-Merselin narratiivisten tekstien tulkintamalli olisi mielestäni siinä hyvinkin käyttökelpoinen, erityisesti sen osalta, millaisia kokemuksia tarinoissa tuodaan korostetusti esiin ja mitä jää pois. Keskustelu osallisuudesta tulee varmasti jatkumaan eikä jatkotutkimuksen aiheista taida olla pulaa.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi & Ikäheimo, Salla 2015: Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Nuorisotutkimusseura. Helsinki.
- Aaltonen, Tarja & Leimumäki, Anna 2010: Kokemus ja kerronnallisuus – kaksi luentaa. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Helsinki, 119–152.
- Alila, Antti & Gröhn, Kari & Keso, Ilari & Volk, Raija 2011. Sosiaalisen kestävyuden käsite ja mallintaminen. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja 2011: 1. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Anglé, Jaana 2014: Maahanmuuttajan puolisona Suomessa : narratiivinen tutkimus kestävästä monikulttuurisista avioliitoista. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Barry, Monica 1998: Social Exclusion and Social Work: An introduction. Teoksessa Barry, Monica & Hallett, Christine (toim.): Social Exclusion and Social Work: Issues of Theory, Policy and Practice. Russel House. Dorset, 1-12.
- Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisuja 1/2013. Eduskunta. Helsinki.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto 2007: Tutkijan arkipäivän etiikka. Vastapaino. Tampere.
- Heikkilä, Matti 2002: Eettisiä ongelmia yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Helsinki, 165–176.
- Heikkinen, Hannu L.T. 2010: Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 143–159. 3. uudistettu ja täydennetty painos. 1.painos 2001.
- Helne, Tuula 2002: Syrjäytymisen yhteiskunta. Tutkimuksia 123. Stakes. Helsinki.
- Helne, Tuula 2009: Kilpailukyky-yhteiskunnan tabut ja niiden (vähemmän) inhimilliset ja (vähemmän) sosiaaliset seuraukset. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 19–42.
- Hiilamo, Heikki & Määttä, Anne & Koskenvuo, Karoliina & Pyykkönen, Jussi & Räsänen, Tapio & Aaltonen, Sanna 2017: Nuorten osallisuuden edistäminen. Selvitysmiehen raportti. Diak puheenvuoro 11, Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu 2005: Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Tampere, 189–222.

- Hyvärinen, Matti 2010: Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 90–118.
- Hyypä, Markku T. 2002: Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. PS-Kustannus. Jyväskylä.
- Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka 1998: Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen. Teoksessa Hänninen, Vilma 1999: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen yliopisto. Tampere, 141–156.
- Hänninen, Vilma 1999: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Hänninen, Vilma 2008: Narratiivisen tutkimuksen eettiset haasteet. Teoksessa Pietilä, Anna-Maija & Länsimies-Antikainen, Helena (toim.): Etiikkaa monitieteisesti, pohdintaa ja kysymyksiä. Kuopion yliopisto. Kuopio, 121–140.
- Hänninen, Vilma 2010: Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 160–178. 3. uudistettu ja täydennetty painos. 1.painos 2001.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina : Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Juvonen, Tarja 2013: Nuorten aikuisten autonomisen toimijuuden jännitteinen rakentuminen ammatillisen etsivän työn kontekstissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere, 327–356.
- Julkunen, Raija 2008: Sosiaalipolitiikan kansalainen: Aktivoitu, valtaistettu, vastuutettu, hylätty? Teoksessa Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.): Sosiaalialan normatiivinen perusta. Palmenia. Helsinki.
- Järvinen Tero & Jahnukainen Markku 2001: Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Suutari, Minna (toim.): Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Nuorisotutkimusseura. Helsinki, 125–152.
- Kaasila, Raimo 2008: Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa Raimo Kaasila & Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.): Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 41–66.
- Karjalainen Vappu 2008: Mitä on aktiivinen sosiaalipolitiikka kunnassa? Näköalapaikkana työvoiman palvelukeskukset. Stakes. Helsinki.
- Karjalainen, Vappu 2011: Aktiivisen sosiaalipolitiikan ristiriitainen tehtävä. Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.): Sosiaalipolitiikka : hukassa vai uuden jäljillä? Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 227–248.
- Kivioja, Iiris & Puroila, Anna-Maija 2017: Alakoulun arkea lasten kertomana. Kasvatus & Aika 11 (1), 41–53.

- Kivistö, Mari 2014: Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen : monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Kuula, Arja 2011: Tutkimusetiikka : aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Laitila, Minna 2010: Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä : fenomenografinen lähestymistapa. Itä-Suomen yliopisto. Kuopio.
- Lämsä, Anna-Liisa 2009: Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Oulun yliopisto. Oulu.
- MacDonald, Robert & Shildrick, Tracy 2013: Youth and wellbeing: experiencing bereavement and ill health in marginalised young people's transitions. *Sociology of Health & Illness* 35(1), 147–161.
- Mutanen, Heli & Siivonen, Päivi 2016: Narratiivinen positiointianalyysi ja nuorten aikuisten toimijuus työpajaympäristössä. *Aikuiskasvatus* 36 (2), 84–98.
- Myrskylä, Pekka 2012 :Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? EVA Analyysi. EVA. Helsinki.
- Mäkinen, Olli 2006: Tutkimusetiikan ABC. Tammi. Helsinki.
- Määttä, Anne & Keskitalo, Elsa 2014: Ulkoringiltä sisärinkiin. Kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret aikuiset pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:2, 197–207.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena 2013: Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.): *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino. Tampere, 113–145.
- Perttula, Rauno 2015: Syrjäytymispuhe hallinnan strategiana opiskelijahuollon sosiaalityössä. *Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research* 517. University of Jyväskylä. Jyväskylä.
- Pietarinen, Juhani 2002: Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): *Tutkijan eettiset valinnat*. Gaudeamus. Helsinki, 58–69.
- Pietikäinen, Reetta 2005: Vaihtoehtoisia polkuja etsimässä – työpajanuorten orientaatiot. Teoksessa Sinikka Aapola & Kaisa Ketokivi (toim.): *Polkuja ja poikkeamia – Aikuisuutta etsimässä*. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 56. Helsinki, 219–253.
- Pohjola Anneli 2001: Nuorten myyttinen ongelmallisuus. Teoksessa Minna Suutari (toim.): *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Nuorisotutkimusseura. Helsinki, 187–204.
- Pohjola, Anneli 2010: Asiakas sosiaalityön subjektina teoksessa Laitinen, Anneli & Pohjola, Merja (toim.): *Asiakkuus sosiaalityössä*. Gaudeamus. Helsinki, 19–74.

- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno 2013: Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa Taina Era (toim.): Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. Jyväskylä, 12–34.
- Raunio, Kyösti 2006: Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki.
- Saari, Juho 2015: Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Gaudeamus. Helsinki.
- Saldanha, Kennedy & Nybell, Lynn 2017: Capturing/captured by stories of marginalized young people: Direct scribing and dialogic narrative analysis. *Qualitative Social Work* Vol.16 (2), 206–223.
- Salo, Ulla-Maija 2008: Keskustelu, kertomukset ja performatiivisuus. Teoksessa Raimo Kaasila & Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.): *Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 68-105.
- Simmons, Robin & Russell, Lisa & Thompson, Ron 2014: Young people and labour market marginality: findings from a longitudinal ethnographic study. *Journal of Youth Studies* 17 (5), 577-591.
- Spector-Mersel, Gabriela 2011: Mechanisms of Selection in Claiming Narrative Identities: A Model of Interpreting Narratives. *Qualitative Inquiry* 17 (2), 172–185.
- Suutari, Minna 2001: Tasapainoilua sosiaalisissa verkostoissa työmarkkinoiden marginaalissa. Teoksessa Suutari, Minna (toim.): *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Nuorisotutkimusseura. Helsinki, 153–186.
- Tuusa, Matti & Ala-Kauhaluoma, Mika 2014: Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 42. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.